

SAIKNE AR DEMOKRĀTIJU

PEDAGOĢISKAIS IETVARS IZGLĪTĪBAI
DEMOKRĀTIJAI

Finansējums

Šis projekts ir saņēmis finansējumu no Eiropas Savienības pētniecības un inovāciju programmas “Apvārsnis Eiropa” (Horizon Europe) saskaņā ar grantu līgumu Nr. 101094052 un no Apvienotās Karalistes Pētniecības un inovāciju aģentūras (UKRI) - Atsauces numurs: 10063654.

Atruna

Finansē Eiropas Savienība. Paustie viedokļi un uzskati ir tikai autora(-u) viedokļi un ne vienmēr atspoguļo Eiropas Savienības vai piešķirējas iestādes uzskatus. Ne Eiropas Savienība, ne piešķirēja iestāde neuzņemas atbildību par tiem.

Nosaukums un licence

Saikne ar demokrātiju: Pedagoģiskais ietvars izglītībai demokrātijai

© 2026 AECED konsorcijs (Lapzemes Universitāte - Somija, Hārtfordšīras Universitāte - Apvienotā Karaliste, Marburgas Universitāte - Vācija, Universidade Aberta (Open University) - Portugāle, Rīgas Tehniskā universitāte - Latvija, Zagrebas Universitāte - Horvātija).

Šis darbs ir licencēts saskaņā ar Creative Commons Attribution 4.0 International licenci (CC BY 4.0). Lai skatītu šīs licences kopiju, apmeklējiet vietni <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Pieejamība un izmantošana ar teksta nolasīšanas rīkiem

Šis pedagoģiskais ietvars (turpmāk – ietvars) izstrādāts tā, lai nodrošinātu saderību ar teksta nolasīšanas rīkiem un citām palīgtechnoloģijām. Teksts ir organizēts viegli uztveramā, numurētā struktūrā, lai nodrošinātu ērtu audio lasīšanu. Attēli un diagrammas, kuriem ir semantiska nozīme, ir papildināti ar skaidrojošiem tekstiem.

Pašreizējo platformas ierobežojumu dēļ šajā PDF dokumentā pilnkrāna lasītāja navigācija pēc virsrakstu līmeņiem var nebūt pilnībā pieejama. Pēc pieprasījuma ir pieejama šī ietvara Word versija.

Visas diagrammas un tabulas šajā ceļvedī ir papildinātas ar īsu paskaidrojošu tekstu, lai nodrošinātu pieejamību lasītājiem, kuri izmanto ekrāna lasītājus vai skaļās lasīšanas rīkus.

Atsauce uz šo dokumentu:

AECED Consortium (2026). Connecting with Democracy: A Pedagogical Framework for Education for Democracy. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19209744>

Ietvara izstrāde: rakstīšanas, rediģēšanas, korektūras un recenzēšanas procesa dalībnieki

(Vārdi katras partnerinstitūcijas ietvaros norādīti alfabētiskā secībā.)

Lapzemes Universitāte (Somija)

Pauliina Jääskeläinen; Pilvikki Lantela; Susan Meriläinen; Joonas Vola; Sandra Wallenius-Korkalo;

Zagrebas Universitāte (Horvātija)

Katarina Aladrović Slovaček; Monika Pažur

Filipsa Universitāte Marburgā (Vācija)

Kardelen Dilara Cazgir; Veronika Clara Pinzger; Lea Spahn; Susanne Maria Weber

Rīgas Tehniskā universitāte (Latvija)

Karine Oganisjana; Rolands Ozols

Atvērtā universitāte (Universidade Aberta) (Portugāle)

Marta Abelha; Ana Patrícia Almeida; Pedro Abrantes; Cláudia Neves; Juliana Oliveira,

Hertfordšīras Universitāte (Apvienotā Karaliste)

Jo Barber; Suzanne Culshaw; Claire Dickerson; Karen Mpamhanga; Philippa Mulberry; Marie Toseland; Philip Woods

Kā stiprināt demokrātiju, saskaroties ar mūsdienu izaicinājumiem?

Būtiski ir radīt iespējas, lai cilvēki varētu saskarties ar:

- demokrātijas vērtībām, principiem un tās sniegtajām iespējām;
- cilvēciskajām īpašībām, kas veicina demokrātijas attīstību;
- iespēju veidot un piedzīvot demokrātiskas attiecības ar citiem.

Šis ietvars skaidro pieeju izglītībai demokrātijai, kas var veicināt un stiprināt šādas saiknes. Tajā tiek ieviesta estētiskā un ķermeniskā mācīšanās demokrātijai (EĶMD), kas izglītības procesu veido ar mācīšanos caur kustību, klausīšanos, sajūtām, attiecību veidošanu ar citiem un apzinātības attīstīšanu.

Daudzi pedagogi jau izmanto estētiskās un ķermeniskās metodes, savukārt citi apzināti strādā, lai stiprinātu demokrātiju, īstenojot pilsonisko vai līdzdalības izglītību. EĶMD novitāte slēpjas šo divu tradīciju apzinātā integrācijā – estētiskās un ķermeniskās mācīšanās sasaistē ar demokrātisku attiecību, vērtību un demokrātiskās jutības veidošanu. Pedagogiem, kuri jau izmanto mākslā balstītas vai ķermeniskas prakses, EĶMD piedāvā jaunu skatījumu, kas ļauj atpazīt un paplašināt sava darba demokrātisko potenciālu. Savukārt pedagogiem, kuri koncentrējas uz demokrātiju un pilsonisko izglītību, ietvars piedāvā ceļus, kā savā praksē attīstīt izglītību demokrātijai.

Kāpēc tas ir svarīgi?

Saikne ar demokrātiju nav reducējama tikai uz to, ko mēs zinām vai domājam, uz to, ko mēdz dēvēt par kognitīvo mācīšanos. Demokrātijas izpratne un praktizēšana prasa tādu mācīšanos, kas ietver arī mūsu izjūtas, maņu pieredzi, vērtības un rīcību, kā arī veidu, kādā mēs veidojam attiecības savā starpā un ar apkārtējo vidi. Estētiskā un ķermeniskā izglītība demokrātijai (EĶMD) atbalsta šādu mācīšanās veidu. Mūsu pētījums liecina, ka tā var:

- veicināt demokrātijai būtisku īpašību attīstību, piemēram, cieņpilnu attieksmi, empātiju un aktīvu klausīšanos;
- paplašināt estētisko un ķermenisko uztveri, lai cilvēki varētu iepazīt un izprast sevi un pasauli daudzveidīgākos veidos;
- veicināt demokrātiskākus mācīšanās un zināšanu ieguves veidus;
- radīt sadarbībā balstītu, iespēju pilnu mācīšanās un pētīšanas procesu;
- veicināt demokrātisko jutību.

Šis ietvars ir paredzēts ikvienam, kurš interesējas par izglītību demokrātijai – neatkarīgi no tā, vai jūsu mērķis ir stiprināt demokrātisku kultūru, attiecības un rīcības modeļus, vai arī pētīt mākslā balstītas un ķermeniskas mācīšanās nozīmi iekļaušanai, līdzdalībai un demokrātiskajai praksei. Tas attiecas uz pedagogiem, pieaugušo, profesionālās un organizāciju mācīšanās vadītājiem, izglītības un citu institūciju vadītājiem, pētniekiem un politikas veidotājiem, kā arī uz tiem, kas darbojas kopienu vidē. Ietvars nodrošina piekļuvi padziļinātiem resursiem, kas sniedz praktisku ievirzi estētiskās un ķermeniskās izglītības demokrātijai (EĶMD) īstenošanā.

Ja šis ietvars sasaucas ar jūsu profesionālajām interesēm un prioritātēm, tas aicina pētīt, kā demokrātiju iespējams izjust, īstenot un apgūt kopīgā mācīšanās procesā.

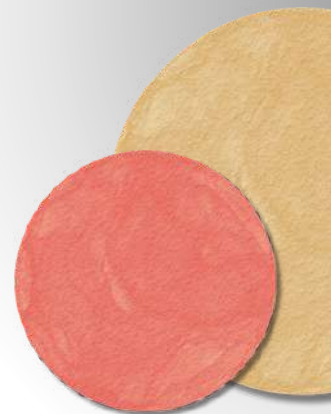
Lai padziļināti iepazītos ar EĶMD, ieteicams sākt ar

AECED projekta tīmekļvietni: www.aeced.org

Tur jūs varat atrast:

- **Pedagoģisko ietvaru (šo dokumentu);**
- **AECED praktiskos ceļvežus, kuros piedāvāti piemēri, aktivitātes, kā arī refleksijas rīki un resursi;**
- **Pētījuma ziņojumus (nodevumi D4.4 un D4.5).**

Saturs

1. Ievads

2. Izaicinājumi demokrātijai

3. Kāpēc estētiskā un ķermeniskā mācīšanās ir nozīmīga demokrātijai

4. Estētiskās un ķermeniskās mācīšanās demokrātijai definējums

5. EĶMD pamatidejas un teorētiskais pamatojums

6. EĶMD mērķauditorija un īstenošanas konteksts

7. EĶMD pielāgošana vietējā, nacionālajā un kultūras kontekstā

8. No ietvara uz praksi

Pielikumi

Terminu skaidrojums

Gadījumu konteksti un dalībnieki/izglītojamie, kuri iesaistījās AECED

AECED resurss

1. Ievads

Mūsdienās demokrātija saskaras ar daudziem izaicinājumiem: mazinās uzticēšanās institūcijām un līderiem, pieaug sociālā un politiskā polarizācija, izplatās dezinformācija, saglabājas nevienlīdzība un pastāv šķēršļi jēgpilnai pilsoniskajai līdzdalībai – un to visu pastiprina globālie procesi. Kā risināt šos izaicinājumus, ir neatliekams jautājums. AECED projekts (2023–2026, finansēts no “Apvārsnis Eiropa” un UKRI līdzekļiem) apvienoja pētniecības komandas no sešām valstīm (Horvātijas, Somijas, Vācijas, Latvijas, Portugāles un Apvienotās Karalistes), lai pievērstos šai problēmai.

Mūsu analīze liecina, ka viens no būtiskākajiem problēmas risināšanas virzieniem ir apstākļu radīšana, kas ļauj cilvēkiem veidot jēgpilnu saikni ar demokrātijas vērtībām, principiem un iespējām – ar cilvēciskajām kvalitātēm, kas uztur demokrātisku sabiedrisko dzīvi – un pieredzēt demokrātisku attiecību transformējošo potenciālu.

Ko mēs domājam ar “veidot saikni”? Ar to saprotam demokrātijas pieredzēšanu kā jēgpilnu un sajūtamu attiecību formu, tās izpratni caur iesaistīšanos, pārdomām un sadarbību ar citiem, nevis tikai ideju līmenī.

Demokrātijas pieredzēšana nav saistīta tikai ar intelektu un to, ko cilvēki zina un domā. Tikpat nozīmīga ir mācīšanās, kas notiek pat nerunājot savā starpā; tā ietver cilvēku iesaistīšanu caur maņām, jūtām, fizisku kustību un ķermeniskām reakcijām. Tas nozīmē apzināties demokrātijas un demokrātisko attiecību estētiskos un ar ķermenisko pieredzi saistītos aspektus, kā arī izprast to nozīmi būtisku cilvēcisku īpašību attīstīšanā.

Pētījumi liecina, ka ķermenis un emocijas ir būtiski mācīšanās procesa elementi, kas palīdz izprast, kā iespējams stiprināt cilvēku saikni ar demokrātiju. Īpaša nozīme ir aktivitātēm, kas balstās kustībā, ķermeņa apzinātībā, radošā izpausmē un refleksijā par estētiskajām un ķermeniskajām pieredzēm. Tās paver iespēju demokrātiju izprast un piedzīvot jaunā, personiski nozīmīgā veidā. Šādas pieejas bieži tiek apzīmētas kā mākslā balstītas un ķermeniskas mācīšanās metodes. Mēs tās dēvējam par estētiskām un ķermeniskā pieredzē balstītām pedagoģiskām metodēm. Īpaši nozīmīgas ir aktivitātes, kas ietver kustību, ķermeņa apzināšanos, radošu izpausmi un estētiskās un ķermeniskās pieredzes refleksiju.

Šo mācīšanās metožu nozīme attiecas uz visām vecuma grupām – no agrīnās bērnības līdz pieaugušo izglītībai. Tās sniedz iespēju cilvēkiem neatkarīgi no vecuma, dzimuma, sociālā statusa vai etniskās piederības veidot personisku un jēgpilnu saikni ar demokrātiju. Šādu izglītības pieeju mēs apzīmējam kā estētisko un ķermenisko mācīšanos demokrātijai (EĶMD).

Kā jau iepriekš norādīts, saikne ar demokrātiju sniedzas tālāk par zināšanām un domāšanu. Tā ietver arī mācīšanos, kas notiek bez verbālas izteiksmes – caur sajūtām, emocijām, ritmu, žestiem, tuvumu, klusumu un kopīgu klātbūtni. Šāda mācīšanās, kas neaprobežojas tikai ar verbālu izziņu, ietekmē to, kā cilvēki ikdienas mijiedarbībā sāk apzināties cieņu, atšķirību, ievainojamību, varu un atbildību, kā arī to, kā demokrātiska līdzāspastāvēšana tiek sajusta, izspēlēta un uzturēta praksē.

Balstoties uz šīm atziņām par saiknes veidošanu ar demokrātiju caur estētisku un ķermenisku mācīšanos, AECED projekts izstrādāja pētniecībā balstītu Pedagoģisko prototipa ietvaru un praktiskos ceļvežus (turpmāk – ceļveži), lai izpētītu, kā šādas pieejas varētu atbalstīt EĶMD dažādos izglītības un profesionālās darbības kontekstos.

Konsorcijs pētnieki daudzveidīgos kontekstos veica 19 līdzdalības darbības pētījumus (Participatory Action Research), kuros tika analizēts Prototipa ietvars un ceļveži, kā arī dalībnieku pieredze, izmēģinot EĶMD un pielietojot estētiskas un ķermeniskas pedagoģiskās metodes.

Pētījumi tika īstenoti visās sešās partneru valstīs un aptvēra visus izglītības līmeņus: agrīno un pamatskolas izglītību, vidējo izglītību, augstāko izglītību, kā arī pieaugušo izglītību, profesionālo un organizāciju mācīšanos.

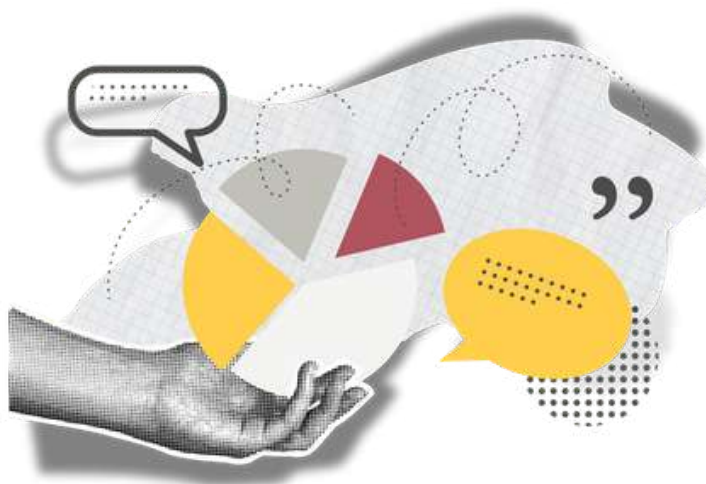
EĶMD letvara un vadlīniju izstrāde projektā balstīta plašā teorētisko un praktisko atziņu kopumā, kas izstrādāts un aprobēts pētījuma gaitā. Šīs atziņas ietver:

- demokrātijas redzējuma pieeju “demokrātija kā tapšana”, kurā demokrātija tiek izprasta kā nepārtrauks tapšanas process, kas rodas estētiskā, ķermeniskā un attiecībās balstītā pieredzē;
- demokrātiskās pamatvērtības: brīvību, vienlīdzību, taisnīgumu un atsaucību;
- holistiskas demokrātijas principus: varas dalīšanu, transformējošu dialogu, attiecību labbūtību un holistisko mācīšanos;
- atsaucīgu pedagoģiju, kas praksē nostiprina gan pedagogu, gan izglītojamo aktīvu līdzdalību un uzsver izglītību kā kopradītu procesu, kura pamatā ir savstarpēja atbildība un nepārtraukta abpusēja mācīšanās;
- demokrātisko jutību – spēju būt vērīgam pret sajūtām, apzinātību, īpašībām un jūtām, kas ir svarīgas demokrātiskas prakses un attiecību attīstībai;
- pieņemošu skatījumu – attieksmi, kas balstās atvērtā un nevērtējošā sevis un citu uztverē, uzlūkojot personisko jūtīgumu un atšķirīgumu kā vērtīgus resursus demokrātiskas mācīšanās un attiecību veidošanas procesā.

Mūsu 19 līdzdalības darbības pētījumu gadījumu analīzes parādīja, ka EĶMD var:

- veicināt demokrātijai būtisku personisko īpašību un attieksmju attīstību;
- padziļināt izpratni par estētisko un ķermenisko pieredzi;
- sekmēt demokrātiskākus mācīšanās un zināšanu radīšanas veidus;
- palīdzēt izprast demokrātiju jaunā skatījumā, pārsniedzot tikai kognitīvu iesaisti;
- piedāvāt mācīšanās procesu kā atklājumu ceļu ar daudzveidīgām iespējām;
- stiprināt demokrātisko jutību.

Pētījumā gūtās atziņas tika izmantotas, lai pilnveidotu prototipa materiālus, un to rezultātā tapis šis jaunais Pedagoģiskais ietvars “Izglītība demokrātijai” (turpmāk tekstā – ietvars) , kā arī četras rokasgrāmatas – katra veltīta atšķirīgam izglītības posmam. Šie resursi ir brīvi pieejami – tos var izmantot, lejupielādēt un pielāgot savām vajadzībām. Kopā ietvars un rokasgrāmatas nodrošina pamatu darbam ar EĶMD.

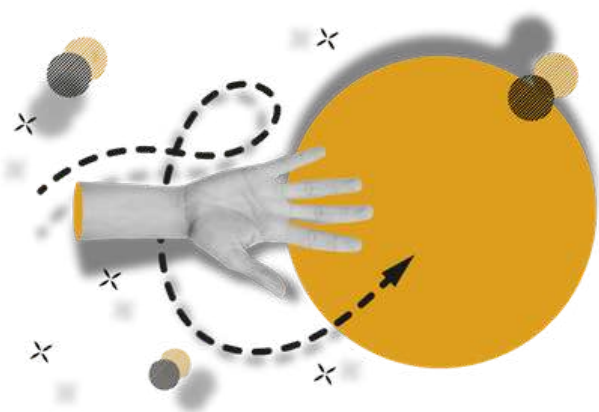

Daudzi pedagogi dažādos izglītības posmos jau izmanto estētiskas un ķermeniskas pedagoģiskās metodes, kuras, kā jau iepriekš norādīts, nereti tiek dēvētas par mākslā balstītām un ķermeniskām mācīšanās metodēm. Mūsu pētījuma mērķis ir veicināt šo pieeju paplašināšanu izglītībā demokrātijai visos mācību priekšmetos un visos izglītības līmeņos.

EĶMD nepieciešama plašāka ieviešana, jo tā palīdz cilvēkiem izpētīt un veidot izjustu saikni ar tām īpašībām, vērtībām un principiem, kas padara demokrātiju par dzīvu un līdzdalīgu procesu. Izglītības demokrātijai ietekmi var stiprināt, nodrošinot lielāku atbalstu estētiskajai un ķermeniskajai mācīšanai un sekmējot inovācijas šajā jomā.

Aicinām jūs iepazīties ar šo ietvaru un turpināt darbu ar citiem AECED projekta izstrādātajiem resursiem. Plašāka informācija pieejama AECED tīmekļvietnē: aeced.org.

Ietvars un ceļveži nav uzskatāmi par stingri ievērojamām instrukcijām, bet gan par aicinājumu iesaistīties EĶMD īstenošanā un radoši pielāgot to dažādajiem izglītības un kultūras kontekstiem Eiropā un ārpus tās.

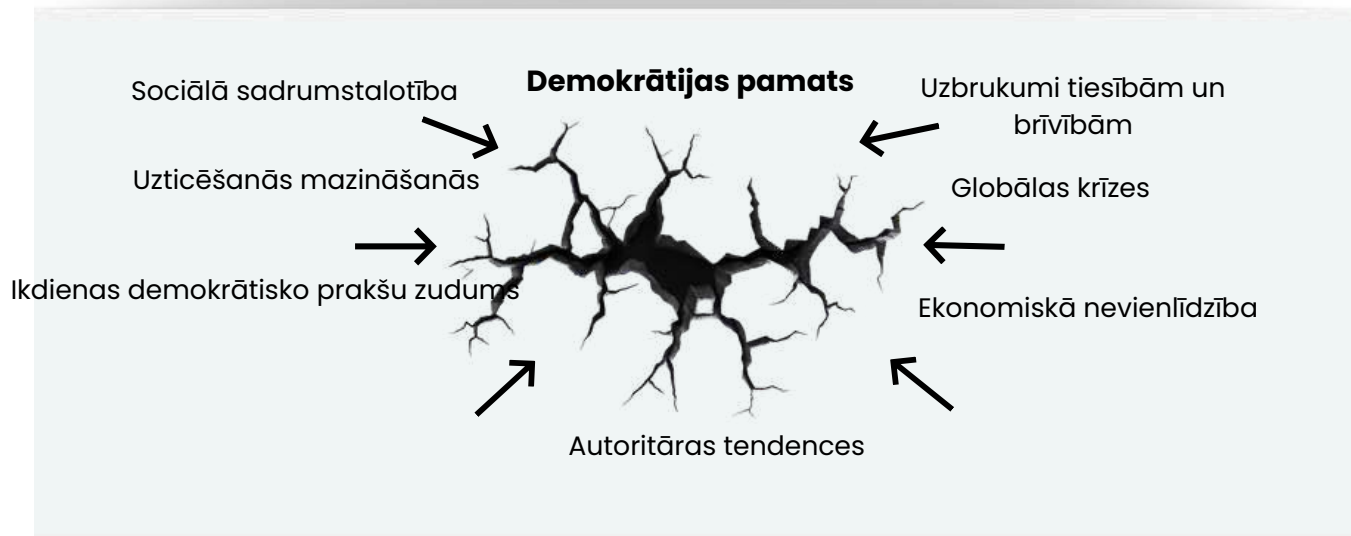
2. Izaicinājumi demokrātijai

Gan Eiropā, gan citur pasaulē demokrātija aizvien biežāk piedzīvo spiedienu un apdraudējumu. Demokrātija daudziem šķiet atrauta no viņu ikdienas realitātes, vai cilvēki izjūt vilšanos demokrātijas īstenošanas praksē. Samazinās politiskā līdzdalība, pilsoniskā uzticēšanās un sociālā saikne, bet demokrātija nereti tiek uztverta kā attālināta, formāla un balstīta vien procedūru ievērošanā. Tomēr demokrātijas pamats ir kaut kas daudz smalkāks un trauslāks – ikdienā īstenotas prakses, kurās cilvēki ieklausās, vienojas, rūpējas cits par citu, veido attiecības un darbojas kopīgi.

Kad šie pamati kļūst vājāki klasēs, ģimenēs, darbavietās un kopienās, demokrātija zaudē savu pamatojumu un leģitimitāti. A attēls ilustrē demokrātijas “pamatu” destabilizējošus procesus, parādot, kā dažādi izaicinājumi un apdraudējumi var pakāpeniski graut vai sašķelt pamatu, uz kura balstās demokrātiskās attiecības un institūcijas, padarot ikdienas demokrātiskās prakses ievainojamākas.

A attēls : Ietekme uz demokrātijas pamatu (Monika Pažur, 2025)

A attēla skaidrojums:

Diagramma attēlo demokrātiju kā procesu, kas veidojas ikdienas norisēs – tajā, kā cilvēki ieklausās, vienojas, rūpējas, veido attiecības un rīkojas kopīgi. Tā ilustrē, kā dažādi spiedieni, piemēram, sociālā fragmentācija, uzticēšanās mazināšanās, ekonomiskā nevienlīdzība, uzbrukumi tiesībām un brīvībām, globālas krīzes un autoritārisma tendences, var vājināt vai sašķelt šo pamatu, padarot ikdienas demokrātiskās prakses traušlākas.

Demokrātijas stiprināšana ir izaicinājums, kas ir ne tikai sociāls un politisks, bet arī dziļi pedagoģisks. Tas aktualizē jautājumu par to, kā cilvēki var aktīvi izzināt un piedzīvot, ko nozīmē kļūt demokrātiskiem. Izglītība demokrātijai ir kas vairāk nekā informācijas sniegšana vai mudināšana pieņemt noteiktas vērtības, uzvedības modeļus vai aktīvas pilsonības standartus. Tai jāiesaista cilvēku iztēle, izjūtas, emocijas un ķermeniskā pieredze, kā arī spēja veidot attiecības ar citiem. Bez šādas iesaistes pastāv risks, ka demokrātija paliek abstrakts ideāls, nevis kļūst par dzīvē īstenotu un pieredzētu praksi. Izglītojamie un pedagogi var intelektuāli izprast demokrātiskās vērtības, taču bez ķermeniskas un pieredzē balstītas iesaistes, tostarp kustības, dialoga un kopradītu aktivitāšu, viņi var neizjust saikni ar šīm vērtībām savā ikdienas dzīvē.

Iztēlojieties, ka spriedze un slodze darbā izglītībā jūs ir tik ļoti nogurdinājusi, ka jūs tik tikko spējat nostāvēt kājās. Jūs sakņūpat pār galdu, jo citādi varētu sabrukt. Rodas atsvešinātības, bezspēcības un demotivācijas sajūta. Aplūkojiet zemāk redzamo attēlu (B attēls). Šim pedagogam demokrātija šķiet smaga: līdzdalības iespējas ir kļuvušas mehāniskas, bet atbildība – apgrūtinoša. Šāds skatījums atgādina, ka demokrātijas atjaunošana nav tikai intelektuālu ideālu jautājums. Tā prasa arī kopt mācīšanās sajūtās balstītās, attiecībās veidotās un pieredzē sakņotās dimensijas, kas demokrātiju padara taustāmu, iedvesmojošu un kopīgi pieredzamu.

IS IT A QUESTION OF
IDEALISM ?

VAI TAS IR IDEĀLISMA JAUTĀJUMS?

B attēls: Nogurušas, sakņupušas personas zīmējums
(grafiskais fiksējums un ilustrācija - Johanna Benz, 2024, Marburga)

B attēla skaidrojums: Attēlā redzams pedagogs, kurš noguruma dēļ ir sakņupis, tādējādi atklājot, ka demokrātiskā līdzdalība var šķist smaga, mehāniska vai apgrūtinoša situācijās, kad cilvēki ir pārslogoti. Šis attēls uzsver, ka demokrātijas atjaunošana nav tikai intelektuālu ideālu jautājums; tā ietver arī izjustās, attiecībās balstītās un ķermeniskās pieredzes dimensijas.

AECED projekta pētījumā tika identificēts plašs šķēršļu un ierobežojumu loks, kas apgrūtina tādas estētiskas un ķermeniskas mācīšanās integrēšanu un attīstīšanu, kura nepieciešama demokrātijas stiprināšanai un atjaunošanai. Šie šķēršļi atšķiras pēc nacionālā un institucionālā konteksta, ko ietekmē vēsturiskie, kultūras un izglītības politikas nosacījumi.

Viens no biežāk sastopamajiem ierobežojumu veidiem ir tā dēvētā performatīvā un neoliberālā izglītības politika. Šādas politikas pieejas ilgstoši ietekmējušas daudzas izglītības institūcijas. Tās mēdz ierobežot pedagogu profesionālo autonomiju un inovācijas iespējas, kā arī veicina institūciju darbības vērtēšanu, balstoties šauros, birokrātiskos rādītājos un finanšu mērķos.

Dažos kontekstos performatīvas un neoliberālas izglītības politikas ietekme var nebūt tik izteikta, taču ierobežojoša bieži ir mācību satura strukturālais stīvums un ar to saistītie priekšstati. Šāds stīvums var kavēt tādu izglītības pieeju attīstību, kas iesaista iztēli, izjūtas, emocijas, kustību, ķermenisko uztveri un spēju veidot attiecības ar citiem. Minētā strukturālā stingrība, kā arī laika trūkums un hierarhiskas lēmumu pieņemšanas struktūras darbojas kā bremzējoši faktori līdzdalīgu, radošu un demokrātisku pedagoģisko pieeju īstenošanā. AECED līdzdalības darbības pētījuma gadījumos daudzi dalībnieki raksturoja ikdienas mācīšanās mijiedarbības kā hierarhijā, vadības gaidās, neapmierinātībā un bailēs veidotas, kuru dēļ viņi nespēja brīvi izteikties, uzņemties iniciatīvu vai ietekmēt ar izglītību saistītus lēmumus. Tas radīja izjūtu, ka nav iespējams brīvi izteikties, uzņemties iniciatīvu vai ietekmēt ar izglītību saistītus lēmumus. Ir skaidrs, ka demokrātiskās attiecības daudzās izglītības iestādēs bieži tiek ierobežotas nevienlīdzīga varas sadalījuma un drošas, dialogu veicinošas vides trūkuma dēļ.

Lai izglītības un citas institūcijas patiesi integrētu izglītību demokrātijai un demokrātiju kā praksē īstenotu, ķermenisku un estētisku pieredzi, nepieciešama būtiska izglītības sistēmas pārskatīšana un attīstība. Mūsu pieredze ar EĶMD liecina, ka šādas pārmaiņas var sākties ar nelieliem soļiem, piemēram, ar konkrētām EĶMD aktivitātēm, kas paver iespējas dziļākai transformācijai.

3. Kādēļ estētiskā un ķermeniskā mācīšanās ir būtiska demokrātijas praksei?

EĶMD piedāvā iespējas padziļināti izzināt estētiskās un ķermeniskās pieredzes aspektus, kas būtiski dzīvai un dinamiskai demokrātiskai praksei. Tā paplašina izglītību demokrātijai, pārsniedzot abstraktu, tikai kognitīvu pieeju. Lai atklātu EĶMD nozīmīgumu, tika apkopots:

- kāpēc pedagoģijas estētiskās un ķermeniskās dimensijas ir nozīmīgas mācīšanās procesā un kā tās stiprina saikni ar demokrātiju;
- AECED pētījumā atklāto par EĶMD potenciālu veicināt personiski izjustu saikni ar demokrātiju.

Lai pilnīgāk izprastu mācīšanās procesu, nepieciešams pievērst uzmanību estētiskajām un ķermeniskajām dimensijām. Tās ietver pieredzes, kas saistītas ar jūtām, ētisko un garīgo jutīgumu, radošumu un iztēli, skaistuma uztveri, prieku, ciešanām, sāpēm un ķermeniskajām sajūtām. Šīs pieredzes ne tikai izraisa emocijas, bet arī veido nozīmi un izjūtās balstītus vērtējumus, piemēram, par to, vai kaut kas šķiet labs vai slikts, vēl pirms tas ir verbalizēts. Estētiskā pieredze un izpausme ir neatdalāmi saistīta ar ķermeni un attiecībām: tā īstenojas caur ķermenisko pieredzi un mijiedarbībā ar citiem, vidi un konkrēto situāciju.

Apzinoties jūtu, maņu, kustības un domāšanas savstarpējo mijiedarbību, iespējams sekmēt estētisko un ķermenisko dimensiju attīstību, nepārvērtējot loģiski secīgu izziņas modeli, kas parasti izceļ kognitīvo zināšanu prioritāti.

Šāda mācīšanās pieeja ir daudzpusīgāka un bagātīgāka. Jo lielāku nozīmi piešķiram estētiskajiem un ķermeniskajiem aspektiem, jo dziļāku izpratni iegūstam par pasauli, sevi un citiem. To apzināšana un mērķtiecīga izkopšana ir demokrātiskas prakses pamats. Šīs pieredzes ietekmē to, kā cilvēki iepazīst sevi un citus, kā veido attiecības un kā attīsta tādas īpašības kā cieņpilna attieksme, empātija, uzmanīga klausīšanās, ētiska konsekvence, līdzjūtība un atvērtība jaunām iespējām – īpašības, kas ir būtiskas demokrātiskas dzīves uzturēšanai.

AECED pētījums parāda, ka EĶMD darbojas divos savstarpēji saistītos līmeņos. Pirmkārt, tā stiprina demokrātiskās attieksmes – empātiju, cieņpilnu attieksmi, vērīgumu un atvērtību. Otrkārt, un tikpat nozīmīgi, tā nodrošina dalībniekiem konkrētu pieredzi par demokrātisku un nedemokrātisku attiecību izpausmēm praksē, ļaujot sajust, kā reālās situācijās tiek īstenota vara, veidota uzticēšanās, atbildības uzņemšanās un radīta iekļaušana vai izslēgšana.

AECED projekta ietvaros īstenotais pētījums apliecina, ka demokrātija netiek apgūta vienīgi diskusijā vai argumentētā spriešanā – tā tiek arī izjusta, uztverta un praktizēta ķermeniskā, attiecībās balstītā un radošā pieredzē. Analizējot 19 līdzdalībā īstenotu darbības pētījumu gadījumus sešās Eiropas valstīs, secinājām, ka EĶMD var stiprināt cilvēku spēju rīkoties demokrātiski un sekmēt demokrātisko prakšu attīstību neatkarīgi no dzimuma, vecuma, spējām, sociālās piederības vai etniskā un rasu konteksta. Galvenās atziņas ir apkopotas A tabulā.

A tabula. Galvenās AECED pētījuma atziņas par EĶMD

Mūsu pētījums liecina, ka EĶMD spēj:

- veicināt demokrātijai būtisku īpašību attīstību, piemēram, empātiju, aktīvu klausīšanos un atvērtību citādībai un jaunām iespējām;
- padziļināt apzinātību par estētiskajām un ķermeniskajām sajūtām, ļaujot cilvēkiem citādi iepazīt un izprast sevi un pasauli, piemēram, attīstot pastiprinātu ķermenisko apzinātību;
- sekmēt demokrātiskākas mācīšanās un zināšanu veidošanas prakses, balstoties atvērtākos, dialogiskos un kopradītos izziņas procesos;
- palīdzēt cilvēkiem citādi izprast demokrātiju, to estētiski, ķermeniski un attiecībās ar citiem izzinot un piedzīvojot;
- strukturēt mācīšanos kā pētniecisku, atvērtu un daudzvirzienu procesu, kurā paplašinās izpratnes un iespēju telpa;
- stiprināt demokrātisko jutību, tostarp lielāku apzinātību par jūtām un ķermeniskajām sajūtām demokrātiskā darbībā, saikni ar citiem, kā arī izjustu saikni ar demokrātiskajām vērtībām un principiem.

Demokrātijas apgūšana caur kopīgu kustību

Augstākās izglītības kursā par mācīšanos un demokrātiju studenti un pedagogs kopīgi izstrādāja kolektīvu, dejā balstītu projektu. Tā vietā, lai pedagogs noteiktu procesa gaitu, dalībnieki tika aicināti kopīgi pētīt, kā lēmumu pieņemšana var notikt caur kustību, improvizāciju un refleksiju.

Sākotnēji dalībnieki jutās nedroši. Daļa gaidīja skaidras norādes, citi atturējās uzņemties iniciatīvu. Tomēr procesa gaitā līderība kļuva plūstoša un mainīga. Dalībnieki mācījās savstarpēji uzklaut, saskaņot atšķirīgus skatījumus un dalīt atbildību par kopīgi veidoto rezultātu. Spriedzes brīži, kas radās atšķirīgu gaidu dēļ, netika uztverti kā neveiksme, bet kļuva par iespēju kopīgai analīzei un mācīšanās padziļināšanai.

Noslēgumā dalībnieki uzsvēra, ka demokrātiju piedzīvojuši nevis kā abstraktu jēdzienu, bet kā praktisku, ikdienā iemiesotu pieredzi. Uzticēšanās, līdzdalība, rūpes un atbildība izrādījās nepieciešami nosacījumi procesa turpināšanai. Deja kļuva par kopīgu izpēti platformu, kurā tika pārbaudīts, kā demokrātija funkcionē un kādi priekšnoteikumi tai nepieciešami situācijās, kur vara tiek sadalīta, nevis centralizēta.

AECED 10. gadījums, pieaugušo izglītība, organizāciju un profesionālā mācīšanās, Vācija

EĶMD vieta Eiropas demokrātiskās izglītības ietvaros

Pieaugošā apziņa par demokrātijas trauslumu Eiropā ir rosinājusi pastiprinātu interesi par izglītības lomu demokrātiskas dzīves uzturēšanā. Šī tendence atspoguļojas vairākos Eiropas politikas ietvaros un iniciatīvās, kas akcentē aktīvu pilsonību, līdzdalību, iekļaušanu un demokrātiskās kultūras attīstību. Īpaši nozīmīgs ir Eiropas Padomes Demokrātiskās kultūras kompetenču atsaucis ietvars (Reference Framework of Competences for Democratic Culture), kas piedāvā visaptverošu demokrātiskās kompetences izpratni, izceļot vērtības, attieksmes, prasmes, zināšanas un kritisko izpratni kā pamatelementus demokrātiskai līdzdalībai.

Arī Eiropas Savienības iniciatīvas, kas saistītas ar Eiropas izglītības telpas veidošanu, kā arī politikas dokumenti pilsoniskās izglītības un sabiedriskās līdzatbildības jomā uzsver izglītojamo rīcībspējas stiprināšanu, iekļaušanu un aktīvu iesaisti demokrātiskajos procesos.

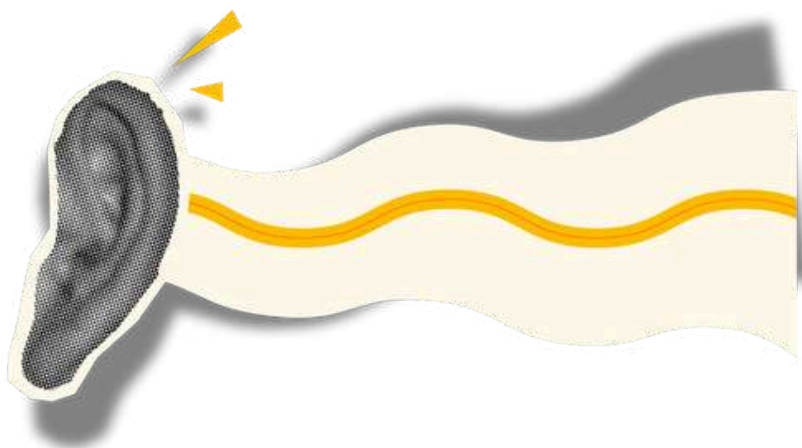
Lai gan esošie ietvari nodrošina nozīmīgas normatīvas un politiskas vadlīnijas, tie galvenokārt akcentē demokrātiskās mācīšanās kognitīvās, diskursīvās un institucionālās dimensijas. Eiropas diskusijās par demokrātijas un izglītības nākotni arvien biežāk izskan aicinājumi attīstīt tādas mācīšanās pieejas, kas pārsniedz informācijas pārnesi un formālu, procedūrās balstītu līdzdalību, uzsverot pieredzes, attiecību un jēgas konstruēšanas nozīmīgumu. AECED ietvars balstās uz šīm pieejām un tās paplašina, akcentējot estētiskās, ķermeniskās, attiecībās balstītās un emocionālos aspektus izglītībā demokrātijai. Pētījuma rezultāti liecina, ka EĶMD atbild uz šiem izaicinājumiem, pievēršoties tam līmenim, kur demokrātiskā dzīve tiek iedzīvināta praksē – cilvēku sajūtās, emocijās, attiecībās un kopīgā rīcībā.

Projekta līdzdalīgās darbības izpēte dažādos izglītības kontekstos liecina, ka estētiski un ķermeniski orientētas pedagoģiskās pieejas veicina demokrātiskas mācīšanās procesus, attīstot spēju niansēti uztvert un veidot attiecības, dažādojot zināšanu konstruēšanas veidus un sekmējot sadarbībā, līdzdalībā un dialogā balstītu izglītības praksi.

AECED pētījuma rezultāti norāda, ka EĶMD atbild uz šiem izaicinājumiem, pievēršoties tam līmenim, kur demokrātiskā dzīve veidojas praksē – cilvēku uztverē, izjūtās, savstarpējās attiecībās un kopīgā darbībā. Šajā skatījumā EĶMD nepiedāvā tehnisku recepti demokrātijas problēmu risināšanai, bet iekļaujas plašākos Eiropas centienos aktualizēt izglītību demokrātijai kā dzīvu, pieredzē balstītu un attiecībās īstenotu procesu.

Tādējādi EĶMD nav alternatīvs vai opozicionārs skatījums esošajiem Eiropas ietvariem, bet gan papildina tos ar savdabīgu pedagoģisku skatījumu, uzsverot, ka demokrātija izglītības praksē ir jāizdzīvo, jāizjūt un jāīsteno, nevis jāapgūst vai jāapspriež tikai teorētiski.

Šīs sadaļas noslēgumā piedāvājam EĶMD aktivitātes piemēru, kas parāda, kā šāda pieeja var bagātināt izglītību demokrātijai.

Mēs iznākam no universitātes ēkas pagalmā. Studenti savā starpā sarunājas, bet es aicinu uz brīdi nolikt malā ikdienišķās sarunas un pievērsties ceļam – ieklausīties apkārtējās skaņās, apzināties savas sajūtas, spriedzi, domas. Sajust, kā pēdas balstās uz bruģa, tad uz grants, un visbeidzot uz mīkstās meža zemes. Klusumā dodamies mežā aiz universitātes. Zem kājām jūtams rīta mitrums, gaisā – slapjas zemes smarža. No dīķa puses atskan putnu balsis, apavi klab, apģērbs švīkst. Es dzirdu savu elpu un studentu elpu līdzās.

Nelielā klajumā nostājamies aplī. No mugursomas izņemu dzijas kamolu. Pasniedzot to pirmajam studentam, lūdzu: nosauc vienu atziņu no sava noslēguma darba un vienu no kursabiedra darba; turi pavedienu rokā un padod kamolu tālāk.

Pamazām starp mums izveidojas savienojums – pavedieni stiepjas pāri klajumam, un mūsu domas savijas kopīgā tīklā. Reizēm dzija sapinas. Mēs pietupjamies, pieliecamies, palīdzam viens otram atšķetināt mezglus un turpinām. Mācāmies nevilkt pavedienu pārāk cieši, bet arī neļaut tam noslīdēt tik vaļīgi, lai saikne zustu. Ja kamols nokrīt, to paceļam un turpinām. Šajā vienkāršajā tīklā līdzdalība, kopīga domāšana un lēmumu pieņemšana kļūst redzama un sajūtama tāpat kā kopīgais ceļš, iegūtās zināšanas, solidaritāte un pārvarētie izaicinājumi.

Kad aplis ir noslēdzies, seko nākamais uzdevums: kopā atgriezties universitātē, saglabājot tīklu neskartu. Mēs koordinējam kustību gan dialogā, gan klusā vienprātībā. Kā iziet pa šauru taku, lai neviens neaizķertots? Kā pielāgot soli, lai visi varētu iekļūt pa durvīm? Noslēdzot gājieni, atgriežamies telpās. Ir laiks atlaist dziju, bet saglabāt apziņu par saitēm, kas mūs vieno.

Šī pieredze atklāja, ka demokrātiska mācīšanās neaprobežojas ar dialogu – tā veidojas kopīgā darbībā, kustībā un savstarpējā saskaņā, savstarpēji saskaņotā kustībā un dzijas pavedienā, ko turējam rokās. Studenti izjuta piederību, savstarpēju atbildību un iespēju brīvi izteikties. Dzijas tīkls padarīja saskatāmu to, kas ikdienā bieži paliek nemanāms – mūsu savstarpējo saistību, rūpes vienam par otru un trauslo, bet stipro saikni starp mums. Tas palīdzēja izjust, ko nozīmē dalīt atbildību un varu, kā arī rūpēties par kopējo labbūtību. Demokrātija izglītībā nav tikai ideja, tā tiek piedzīvota, izrunāta un kopīgi veidota. Tā ir jūtama ķermenī tikpat lielā mērā, cik izteikta vārdos. Kaut kas sajūtams un kopīgi izdzīvojams.

AECED 5. gadījums, augstākā izglītība, Somija

4. Estētiskās un ķermeniskās mācīšanās izpratne demokrātijas kontekstā

EĶMD piedāvā pieejas, kas ar praktisku aktivitāšu, refleksijas un dialoga palīdzību ļauj izziņāt estētisko un ķermenisko pieredzi kā būtisku dzīvas demokrātijas sastāvdaļu. Tā nodrošina, ka izglītība demokrātijai netiek reducēta uz abstraktu, racionālistiski strukturētu izziņu, bet kļūst par daudzveidīgu, pieredzē balstītu un savstarpējās attiecībās īstenotu mācīšanās procesu.

EĶMD mērķis

EĶMD mērķis ir integrēt izglītībā demokrātijai izjūtas, kustību, iztēli, kopradīšanu un līdzatbildības apzināšanos, kā arī veicināt kopīgu izpratnes veidošanu, atbildības uzņemšanos un empātiju; kā arī stiprināt izpratni par sociālo un vides savstarpējo saistību, apzinoties cilvēka ciešo saikni un atkarību no apkārtējās vides. Savā būtībā EĶMD tiecas attīstīt gan personiski piedzīvotu, gan kopīgi dalītu demokrātijas izjūtu, ko šajā ietvarā raksturo kā demokrātisko jutību.

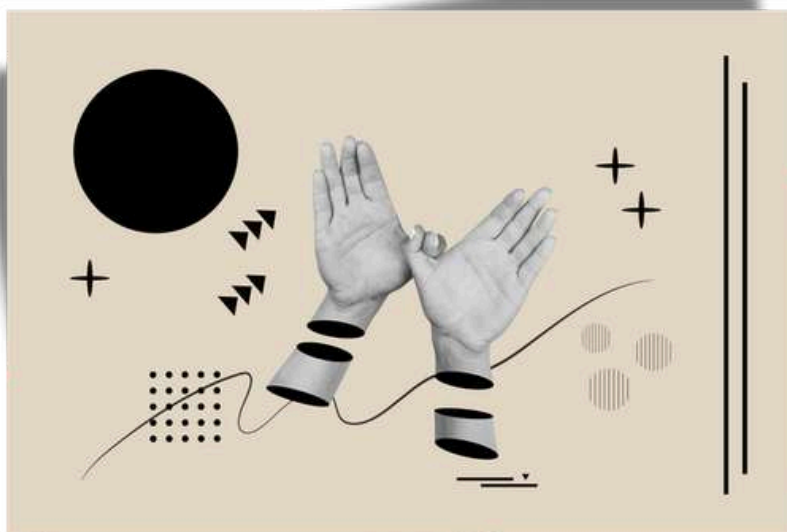
EĶMD pamatnostādnes

EĶMD ir mācīšanās pieeja, kas iesaista visu ķermeni kopīgas nozīmes veidošanas un kopradīšanas procesos. Tā ņem vērā ne tikai lineārās un loģiskās domāšanas attīstību, kas tradicionāli akcentē kognitīvās zināšanas, bet arī pievērš īpašu uzmanību emocijām, izjūtām, maņu pieredzei un ķermeniskajām kustībām, kā arī radošajām, iztēles un citām cilvēka spējām.

EĶMD augstu vērtē estētisko un ķermenisko pieredzi – skaistuma, saviļņojuma, apjukuma, izbrīna un emocionālas iesaistes brīžus – kā izpratnes un pārmaiņu rosinātājus. EĶMD uzmanības centrā ir tas, kā cilvēki veido demokrātiju caur ķermenisku darbību un caur radošām un reflektīvām praksēm, ko nodrošina estētiskā un ķermeniskā pedagogija. Šo pieeju mērķis ir veicināt izpratni par mācīšanos kā kopīgu procesu, kurā nozīmīgas ir rūpes par citiem. EĶMD uzsver, ka demokrātija ir jāizjūt personiskā līmenī, ikdienas izglītības mijiedarbībā, lai tā kļūtu par reāli pieredzētu praksi un lai tiktu apzināta katra cilvēka līdzdalības nozīme demokrātijas kopradīšanā.

EĶMD mērķi

Viens no galvenajiem EĶMD mērķiem ir radīt tādu izglītības pieredzi, kurā demokrātija nav tikai mācību temats, bet gan kopīgi pieredzēta un praksē īstenota realitāte. B tabulā ir izklāstīti konkrētāki EĶMD mērķi. Tie balstīti mūsu pētījuma atziņās un paplašina 2. nodaļas A tabulā apkopotos galvenos secinājumus. B tabulā ir detalizētāk izklāstīti EĶMD mērķi. Tie ir balstīti projekta pētījuma atziņās un padziļina 2. nodaļas A tabulā apkopotos galvenos secinājumus.

B tabula. EĶMD mērķi:

- **veicināt demokrātijai būtiskās personiskās kvalitātes** – demokrātijai būtiskas īpašības, piemēram, cieņpilnu attieksmi, zinātkāri, empātiju, aktīvu klausīšanos, kolektīvu atbildību un atvērtību citādībai un jaunām iespējām;
- **attīstīt estētiski ķermenisko apzinātību** – stiprināt estētisko un ķermenisko uztveri, lai cilvēki spētu dažādos veidos iepazīt un izprast sevi un pasauli, piemēram, attīstot ķermeņa apzināšanos, mācoties uzticēties ķermeniskajai intuīcijai un pievēršot uzmanību emocijām unsavstarpējai klātbūtnei;
- **veicināt demokrātisku mācīšanās un zināšanu veidošanas praksi** – pakāpeniski attālinoties no stingriem, hierarhiskiem zināšanu nodošanas modeļiem un virzoties uz atvērtām, dialogā balstītām un kopīgi konstruētām izziņas praksēm; tas ietver arī pastāvošo varas hierarhiju kritisku pārskatīšanu izglītībā; gan izglītojamo, gan pedagogu pilnvērtīgas līdzdalības stiprināšanu kopradīšanas procesos;
- **veidot visaptverošu izpratni par demokrātiju** – palīdzot pedagogiem un izglītojamajiem daudzveidīgi apzināt, kā demokrātiju var izziņāt un saprast, stiprinot izpratni par nepieciešamību izmantot ne tikai kognitīvu pieeju, bet demokrātiju pieredzēt estētiskā, ķermeniskā un sociālu attiecību kontekstā kopīgā mijiedarbībā; šāda pieeja veicina holistiskās mācīšanās attīstību, integrējot kognitīvās, emocionālās un ķermeniskās dimensijas cilvēka mācīšanās procesā;

- **būt par atklājumu pilnu mācīšanās procesu, kurā paveras jaunas iespējas** – tādu, kas norit kā atvērts, nelineārs tapšanas process, kurā dalībnieki kopīgi rada arī neparedzētas iespējas; tas aicina atteikties no nostiprinātiem priekšstatiem, no jauna ieraudzīt citus un apkārtējo vidi un veicina pārmaiņas individuālā, attiecībās, institūcijās un sabiedrībā, balstoties dialogā, radošumā un iztēlē;
- **attīstīt padziļinātu demokrātisko jutību** – attīstīt niansētāku izpratni par emocijām, maņu un ķermenisko pieredzi, kā arī par īpašībām, kas svarīgas demokrātiskā rīcībā; stiprināt piederības un savstarpējās saistības izjūtu, apzināt demokrātisko vērtību un principu nozīmi un veicināt atvērtību mācīties no citiem un kopā ar citiem. Tas paver iespēju jaunām atziņām, pieredzēm un idejām, kas rodas dialogā un kopīgā darbībā.

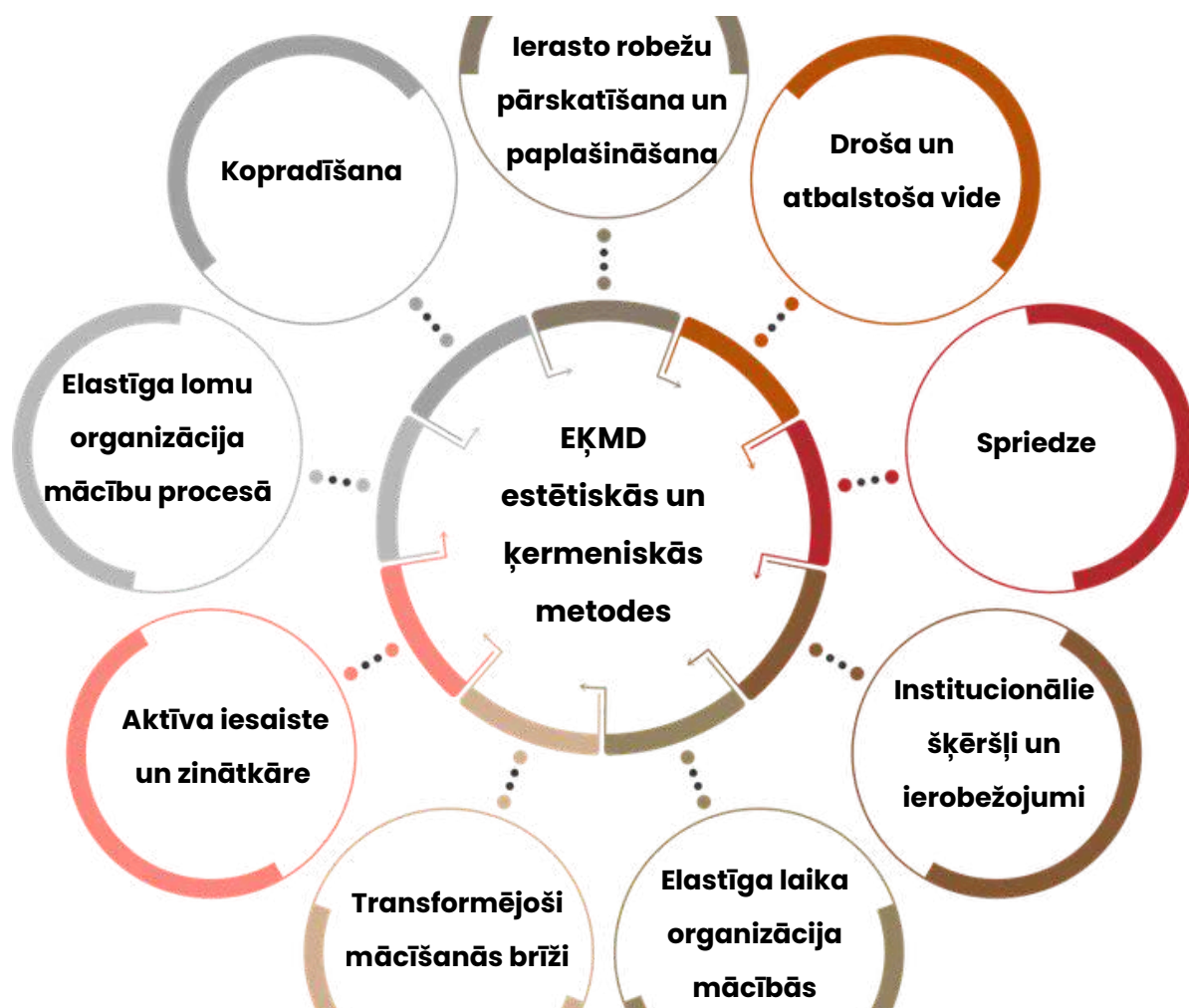
B tabulā parādīts, ka EĶMD mērķis ir attīstīt demokrātiskās kvalitātes un līdzdalību, integrējot kognitīvo, emocionālo un ķermenisko mācīšanos, nevis aplūkot šīs dimensijas savstarpēji nošķirti.

EĶMD īstenošana praksē

EĶMD prakses aktualizē mācīšanos kā daudzdimensionālu procesu, kurā ķermenis, iztēle un attiecības ir nozīmīgi izzīņas un pieredzes avoti. Tās iesaista maņas un kustību, ļaujot žestiem, balsij, vizuālajai izteiksmei un fiziskajai mijiedarbībai kļūt par pilnvērtīgiem izzīņas līdzekļiem, kas piešķir mācīšanās procesam personisku nozīmi. Iztēle un radošā darbība paver iespēju idejas izteikt zīmējumā, kustībā, stāstījumā, skaņā un citās radošās formās, veicinot spēju paraudzīties uz sevi un citiem no jauna skatpunkta. Mākslā balstītas un kustībā ietvertas aktivitātes sekmē dialogu un padziļinātu refleksiju, veidojot kopīgu izpausmes un izpētes

vidi, kurā iespējams analizēt attiecību dinamiku, varas sadalījumu un līdzdalības formas. EĶMD letvarā mācīšanās notiek kopradē: mācību procesa vadītāji un dalībnieki dala atbildību, veido savstarpēju uzticēšanos un kopīgi rada zināšanas. Tādējādi EĶMD sasaista mācīšanos ar demokrātiskajām vērtībām, ko izglītības vidē ne tikai apspriež, bet arī īsteno praksē.

Attēlā C atspoguļotas mūsu pētījumā identificētās EĶMD prakšu galvenās iezīmes un parādīts, kā estētiskās un ķermeniskās pedagoģiskās metodes tās palīdz īstenot praksē.

EĶMD estētiskās un ķermeniskās metodes → nodrošina / rosina / īsteno → EĶMD raksturīgās iezīmes

C attēls: EĶMD raksturīgās iezīmes un pedagoģiskās metodes to īstenošanai

C attēls: Diagrammā estētiskās un ķermeniskās metodes (piemēram, kustība, dialogs, radoša izpausme, uz maņām balstītas un reflektīvas prakses) sasaistītas ar EĶMD raksturīgajām iezīmēm. Tā parāda, ka šīs metodes palīdz rosināt un uzturēt demokrātiskas mācīšanās kvalitātes – līdzradīšanu, lomu elastību, aktīvu iesaisti un zinātkāri, transformējošu lomu pieredzi, ierastās laika secības pārkārtošanu, spriedzes situāciju produktīvu izmantošanu, drošas mācību vides veidošanu, kā arī spēju orientēties institucionālajos ierobežojumos un šķēršļos.

Estētiskās un ķermeniskās pedagoģiskās metodes nav vērstas uz mākslas darbu radīšanu vai priekšnesumu sagatavošanu, bet gan uz mācīšanos radošā procesā, rosinot uz ieklausīšanos, radošu domāšanu un kopīgu jaunradi.

Piemēri

- Kolāžas veidošana, zīmēšana, gleznošana, fotogrāfēšana – izpratnes, sajūtu un emocionālo pārdzīvojumu izteikšanai.
- Kustība, deja, drāma – attiecību, identitātes un sadarbības pētīšana caur ķermeni.
- Stāstījums, dzeja, reflektīva rakstīšana – izpratnes veidošanai un pieredzes apmaiņai.
- Skaņa, ritms, performatīvas prakses – uzmanības, emociju un kolektīvas izpausmes aktivizēšanai.
- Apzinātības un maņu vingrinājumi – sevis un apkārtējās vides apzināšanās veicināšanai.

Šīs metodes ir praktiski instrumenti, ar kuru palīdzību C attēlā raksturotās EĶMD iezīmes tiek īstenotas un nostiprinātas pedagoģiskajā darbībā.

Kopradīšana

Kopradīšana EĶMD kontekstā ir mācīšanās organizēšanas princips, kurā zināšanas, izpratne un darbības formas tiek veidotas līdzatbildīgā sadarbības procesā. Tā nav tikai sadarbības metode, bet demokrātiskas darbības forma, kurā visi dalībnieki aktīvi piedalās, ietekmē procesa virzību un mācās viens no otra. Kopradīšana paredz, ka izziņa netiek nodota vienvirzienā, bet rodas savstarpējā mijiedarbībā.

Savstarpēji pārklājošās lomas

EĶMD ietvarā dalībnieku lomas parasti ir elastīgas un mainīgas: piemēram, izglītojamie netiek pozicionēti kā pasīvi mācību objekti, bet gan kā zinoši un radoši rīcībspējīgi dalībnieki, savukārt pedagogi vienlaikus ir arī mācīšanās procesa dalībnieki.

Aktīva iesaiste un zinātkāre

Ar to tiek raksturota aktīva un pētnieciska attieksme gan mācību aktivitāšu plānošanā, gan tajās piedaloties. Tas nozīmē apzinātu klātbūtni, atvērtību jaunai pieredzei un gatavību pētīt idejas, sajūtas un attiecības. Iesaistīta līdzdalība un zinātkāre paredz vēlmi jautāt, iedziļināties un reflektēt, uztverot mācīšanos kā kopīgu izziņas procesu.

Transformējoši mācīšanās brīži

Tas nozīmē meklēt pārmaiņas, izaugsmi un transformāciju nevis kā kaut ko uzspiestu no ārpusē, bet kā procesu, ko dalībnieki kopīgi veido, iesaistoties ar ķermeni, kritiski sarunājoties un reflektējot. Estētiskās un ķermeniskās pedagoģiskās metodes palīdz šo procesu īstenot, jo tās iesaista iztēli un emocijas un ļauj dalībniekiem uz laiku izmēģināt citas lomas, balsis un stāstus. Tādējādi iespējams piedzīvot citādas realitātes, kurās cilvēki var justies klātesošāki, drošāki un rīcībspējīgāki.

Elastīga laika organizācija mācībās

Daudzās izglītības vidēs laiks tiek organizēts kā lineāra secība: mācību stundas rit pēc stingra grafika, mācīšanās tiek sadalīta posmos, bet progress nereti tiek vērtēts pēc tā, cik ātri ir apgūts paredzētais saturs. EĶMD pieejā laiks tiek izmantots citādi. Tā paredz laiku mācīšanās procesam – laiku, kas nav sasteigts un nav iepriekš līdz detaļām strukturēts, lai izglītojamie varētu apstāties, pamanīt, sajust, uzdot jautājumus un reflektēt. Tas veicina dialogu un dziļāku nozīmes veidošanu, kā arī atbalsta nepārtrauktu ideju un pieņēmumu pārskatīšanu, ne tikai uzdevuma pabeigšanu līdz stundas beigām.

Spriedze

Spriedze ir EĶMD izpētes un attīstības neatņemama sastāvdaļa, kas atspoguļo demokrātiskas izglītības prakses sarežģītību. Tā bieži izpaužas kā spriedzes punkti starp gaidām un piedzīvoto realitāti gan personiskā, gan institucionālā līmenī, kā arī starp vēlmi pēc strukturētības un vēlmi pēc radošuma.

Institucionālie šķēršļi un ierobežojumi

Institucionālie šķēršļi un ierobežojumi nosaka apstākļus, kuros EĶMD var attīstīties un tikt ilgtermiņā uzturēta. To izpausmes atšķiras dažādos nacionālajos un institucionālajos kontekstos, taču bieži tās sakņojas vēsturiskos, kultūras un izglītības politikas priekšnoteikumos, kas ierobežo pedagoģiskās inovācijas.

Šī iezīme aktualizē jautājumu par to, ka institucionālās struktūras var kavēt demokrātisku pārveidi, īpaši gadījumos, kad izglītība tiecas īstenot estētiskas, ķermeniskas un attiecībās balstītas pieejas, kas ne vienmēr iekļaujas tradicionālajos organizācijas un vērtēšanas modeļos.

Droša un atbalstoša vide

Svarīgi, lai EĶMD īstenotos vidē, kas nodrošina dalībniekiem psiholoģisku drošību, savstarpēju uzticēšanos un piederības izjūtu. EĶMD centrā ir rūpēs balstīta pedagoģija – pedagoģiska pieeja, kas sistemātiski integrē emocionālās drošības principus, attiecību ētiku un apzinātu ķermenisku klātbūtni mācību procesā.

Ierasto robežu pārskatīšana un paplašināšana

EĶMD veicina mācīšanos kā atvērtu, nelineāru personības attīstības procesu, ko raksturo pārmaiņas, nenoteiktība un identitātes refleksija. Tā vietā, lai tiektos uz iepriekš noteiktiem rezultātiem, EĶMD rosina atvērtību jaunām iespējām, kas rodas demokrātiskās attiecībās. Tā palīdz iziet ārpus pārmantotām normām, varas attiecībām, strukturāliem ierobežojumiem un sākotnēji iespējamā robežām. Šo virzību sekmē ķermeniska līdzdalība, emocionāla iesaiste un iztēlē balstītas prakses, kas mudina no jauna paraudzīties uz sevi un situācijas kontekstu.

Kur EĶMD var īstenot

EĶMD var praktizēt visur, kur tiek īstenota izglītība demokrātijai – skolās, koledžās, universitātēs, kultūras institūcijās, darbavietās un kopienu vidēs. Vietās, kur EĶMD jau tiek izmantota, pastāv iespēja balstīties uz līdzšinējo pieredzi un paplašināt esošo praksi.

Droša vide un attiecību labbūtība

Profesionālās pilnveides darbnīcā pedagogi un organizāciju prakses pārstāvji, izmantojot vizuālas un ķermeniskas metodes, pētīja demokrātiju kā tapšanas procesu. Sākotnēji daļa dalībnieku pauda diskomfortu, uztraucoties par iespējamu atklātību un citu vērtējumu, ja darbs norit ārpus ierastajiem, diskusijās balstītajiem formātiem. Darbnīcas procesa vadītāji palēnināja norisi, par prioritāti nosakot vērtīgu attieksmi pret dalībnieku ķermeniskajām reakcijām. Tika ieviesti vienkārši ķermeņa apzināšanās vingrinājumi, un līdzdalība visā procesā saglabājās brīvprātīga. Laika gaitā dalībnieki atzina, ka jūtas arvien drošāki iesaistīties – kustēties, izteikties vai arī izvēlēties klusēt – bez ārēja spiediena. Pieaugot savstarpējai uzticēšanās sajūtai, grupa pievērsās arī jutīgām tēmām, piemēram, hierarhijai, izslēgšanai un varas attiecībām savās organizācijās. Dalībnieki uzsvēra, ka pieredze tikt pieņemtiem, nevis vērtētiem – vēlāk konceptualizēta kā pieņemošais skatiens – radīja priekšnosacījumus dziļākai iesaistei. Šī pieredze izgaismoja, ka attiecību drošība nav demokrātiskas mācīšanās papildinošs elements, bet demokrātiska prakse pati par sevi. Pietiekama drošības izjūta, kas ļāva piedalīties arī citādi, veicināja jaunas rīcībspējas formas un savstarpējas atbildības veidošanos.

5. EĶMD pamatidejas un teorētiskais pamatojums

Tajā tiek precizēts, ko saprotam ar demokrātiju kā tapšanas procesu, kā arī izklāstīti jēdzieni par demokrātiskajām vērtībām un principiem, atsaucīgo pedagoģiju, demokrātisko jutību un pieņemošo skatījumu. Katrs no šiem jēdzieniem turpmāk aplūkots atsevišķi.

Demokrātija kā tapšana

EĶMD pamatā ir jēdziens “demokrātija kā tapšana” tiek uzsvērts, ka demokrātija nekad nav “pabeigta”, tā nav tikai politiska sistēma, organizācijas pārvaldības forma vai noteikumu kopums, bet dzīvs, nepārtraukti mainīgs process, kas īstenojas mūsu rīcībā, attiecībās un mācīšanās pieredzēs. Šādā skatījumā demokrātija ir ikdienas mijiedarbībā īstenota prakse, kas veicina līdzdalību sociālās un organizatoriskās vides veidošanā un lēmumu pieņemšanā, kas mūs ietekmē, vienlaikus stiprinot brīvību, vienlīdzību, taisnīgumu un atsaucīgumu.

Demokrātiju nevar radīt vienatnē – tā ir kopradīta prakse, kurā individuālā rīcība savijas ar citu rīcību. Piemēram, demokrātisko atsaucību pilnvērtīgi var izprast tikai tad, ja atzīstam arī ķermenisko reakciju un neverbālo vēstījumu nozīmi cilvēku savstarpējā saskarsmē. Tie būtiski ietekmē to, cik demokrātiskas ir attiecības grupā vai organizācijā un kā cilvēki tajās jūtas. No tā ir atkarīgs, vai viņi piedzīvo iekļaušanu vai izslēgšanu, vienlīdzību vai nevienlīdzību, kā arī drošību un brīvību paust sevi un savu viedokli.

Ir būtiski apzināties, ka demokrātijā cilvēki nesazinās tikai kognitīvā līmenī – diskusijās, debatēs vai rakstiskā formā. Komunikācija notiek arī ķermeniskā veidā: cilvēki sūta un uztver neverbālus signālus, pauž savas izjūtas un reaģē uz citu emocijām. Demokrātija kā tapšana veidojas nepārtrauktā, daudzslāņainā mijiedarbībā, kur cilvēka rīcībspēja vienlaikus ietekmē attiecības un pati ir šo attiecību veidota.

Tādēļ demokrātiskas prakses ieviešana izglītībā nav tikai mācīšana par demokrātiju, bet arī kopīga mācīšanās caur šīm praksēm – tās īstenojot un reflektējot par tām klasē un citās mācību vidēs.

Nelineārs mācīšanās process un ierasto priekšstatu pārskatīšana

Vidusskolā skolēni un pedagogi iesaistījās EĶMD aktivitātēs, kurās tika apvienota drāma, kolāža un reflektīvs dialogs. Sākotnējās nodarbības šķita sadrumstalotas – daļa skolēnu iesaistījās ar interesi, savukārt citi apšaubīja radošās pieejas nozīmi demokrātijas apgūvē. Process noritēja nevienmērīgi. Entuziasma brīžus nomainīja pretestība vai noslēgšanās. Tā vietā, lai mēģinātu “izlabot” norisi, pedagogi – vadītāji aicināja dalībniekus palikt nenoteiktībā un turpināt kopīgu refleksiju. Pamazām iepriekšējā pieredze atgriezās jaunā kvalitātē. Pirms vairākām nedēļām veidota kolāža kļuva par atskaites punktu vēlākām sarunām par taisnīgumu. Sākotnēji rotaļīgs dramatisējums vēlāk ierosināja refleksiju par iespēju tikt sadzirdētiem un izslēgšanas pieredzēm. Mācīšanās attīstījās nevis lineāri, soli pa solim, bet gan atgriežoties, pārdomājot un no jauna interpretējot pieredzi. Dalībnieki nonāca pie atziņas, ka demokrātiska mācīšanās nav lineārs process. Tā attīstās laika gaitā, atkārtojumā un attiecībās balstītā līdzdalībā, tādējādi atspoguļojot demokrātiju kā nepārtrauktu, nepabeigtu tapšanas procesu.

AECED 11. gadījums, vidējā izglītība, Latvija

Demokrātiskās vērtības

EĶMD pamatā esošās demokrātiskās vērtības:

- brīvība;
- vienlīdzība un taisnīgums;
- atsaucība.

Šīs vērtības ir būtiskas cilvēka pašcieņas, cilvēktiesību, savstarpējas cieņas un kultūru daudzveidības pieņemšanas stiprināšanai visās tās izpausmēs, tostarp ņemot vērā dzimuma, rases, vecuma, spēju, sociālekonomiskā stāvokļa un citu identitātes dimensiju krustošanos. Tās veicina līdzdalību, taisnīgumu, godīgumu un vienlīdzīgas iespējas. Iedzīvinot šīs vērtības praksē, EĶMD tiecas veidot no apspiešanas brīvu, uzticībā balstītu un iekļaujošu vidi.

Ietvars īpaši izceļ brīvību, vienlīdzību un taisnīgumu, kā arī atsaucīgumu nevis kā izsmeļošu demokrātisko vērtību sarakstu, bet kā pamatnosacījumu demokrātisku attiecību veidošanai izglītības praksē. Tas nenozīmē, ka citas demokrātiskās vērtības tiek izslēgtas; drīzāk šīs trīs kalpo kā konceptuāli balsti, caur kuriem iespējams tālāk attīstīt un izprast citas vērtības un prakses.

Brīvība

Brīvība nozīmē veidot tādu mācīšanās vidi, kurā dalībnieki var brīvi pētīt, iztēloties un paust sevi, ievērojot principu, ka brīvības īstenošana ir pret apspiešanu vērsta un nerada kaitējumu citu cilvēku brīvībai. Tā nozīmē veidot vidi, kas mazina un novērš apspiešanu, iebiedēšanu un vardarbīgu vai pazemojošu izturēšanos, vienlaikus veicinot atvērtību pret sevi un citiem. Brīvība kā izglītības demokrātijai sastāvdaļa nozīmē radīt iespējas padziļināti izprast, ka mūsu brīvība balstās citu brīvībā un nav izolēta indivīda brīvība.

Vienlīdzība un taisnīgums

Vienlīdzības un taisnīguma vērtība balstīta atziņā, ka ikviens cilvēks ir nozīmīgs. Ikvienam ir tiesības tikt sadzirdētam, ikviena klātbūtne un pieredze ir nozīmīga, neviens netiek izslēgts no līdzdalības. Vienlīdzība paredz, ka ikviens saņem to pašu, ko citi, piemēram, izglītībā demokrātijai visiem dalībniekiem un pedagogiem ir vienādas tiesības un pienākumi neatkarīgi no viņu sociālekonomiskā vai sociokulturālā konteksta, tostarp dzimuma, vecuma, etniskās piederības vai citām identitātes pazīmēm. Savukārt taisnīgums nozīmē, ka katrs saņem to, kas viņam nepieciešams, lai varētu izmantot vienlīdzīgas iespējas. Tas var ietvert atšķirīgu resursu un atbalsta nodrošināšanu, lai mazinātu nevienlīdzības sekas, kas saistītas ar sociokulturālajiem apstākļiem, dzimumu, nacionālo piederību, rases vai etniskās piederības aspektiem identitātē, vecumu vai fiziskajām spējām. Taisnīguma pieeja paredz, ka dalībnieki izglītības mijiedarbībā atrodas atšķirīgās varas pozīcijās, un tiecas veidot apstākļus vienlīdzīgākai līdzdalībai. Taisnīguma īstenošana nozīmē nodrošināt katram dalībniekam nepieciešamos resursus un atbalstu, lai viņš varētu pilnvērtīgi iesaistīties un attīstīties neatkarīgi no savas izcelsmes vai sociālā stāvokļa.

Taisnīguma veicināšana var ietvert arī kopīgu iespēju radīšanu reflektēt par varas un autoritātes hierarhijām, kā arī par to, kuras no tām būtu pārskatāmas un kritiski izvērtējamas demokrātiskajā izglītības praksē.

Izglītībā demokrātijai vienlīdzības un taisnīguma vērtību konsekventa īstenošana paredz radīt iespējas reflektēt par nevienlīdzību, meklēt veidus tās mazināšanai un veidot apstākļus, kuros visi dalībnieki – gan pedagogi, gan izglītojamie – var savstarpēji atbalstīt cits citu un veicināt viens otra rīcībspēju.

Nevienlīdzība, dzimums un ķermeniskā apzinātība

Tiešsaistes pedagogu izglītības kursā profesionālās izglītības skolotāji pētīja demokrātiju, izmantojot estētiskas un ķermeniskas aktivitātes, kas bija pielāgotas digitālajai videi. Vienā no uzdevumiem dalībnieki aicināti reflektēt par savu pedagoģisko praksi, izmantojot attēlus un vienkāršus kustību impulsus. Refleksijas gaitā vairāki pedagogi apzinājās, cik lielā mērā dzimumu gaidas ietekmē mijiedarbību klasē – kam biežāk tiek dota iespēja izteikties, kurš uzņemas konfliktu risināšanu, kam nereti nākas nodrošināt emocionālu atbalstu. Šo modeļu atpazīšana nereti radīja diskomfortu, un dalībnieki apzinājās arī savu lomu to uzturēšanā.

Darbs mazajās grupās atklāja līdzīgus pieredzes modeļus dažādos kontekstos un lomās, piemēram, vilcināšanos, pašcenzūru vai nedrošību, runājot par nevienlīdzību. Vairāki dalībnieki atzina, ka tiešsaistes vide radīja lielāku drošības sajūtu, jo ļāva elastīgāk izvēlēties līdzdalības veidu (piemēram, pārdomāt atbildi, rakstīt čatā vai runāt ar mazāku personisku atklātību un bez tūlītēja vērtējuma kā klātienē situācijā). Dalībnieki arī uzsvēra, ka ķermeniskā refleksija palīdzēja uztvert nevienlīdzību ne tikai kā abstraktu jēdzienu, bet kā ikdienā izdzīvotu pieredzi, kas izpaužas ikdienas žestos, lomās un sociālajās gaidās. Process nepiedāvāja gatavus risinājumus, bet veicināja kritisku apzinātību, tas palīdzēja pedagogiem ieraudzīt, kā nevienlīdzība tiek iedzīvināta praksē, un pavēra iespēju iztēloties taisnīgākas attiecības.

AECED 16. gadījums: profesionālās izglītības pedagogi, Portugāle

Atsaucība

Atsaucība nozīmē ne tikai līdzdalību diskusijās, bet arī vērtīgu attieksmi pret ķermeniskajām reakcijām kā rīcībspējas izpausmi. Tas nozīmē visaptverošu ieklausīšanos – ieklausīšanos otrā cilvēkā ar visu savu klātbūtni. Būt atsaucīgam nozīmē kopradīt drošu mācīšanās vidi, lai mācītos kopā – kopīgi veidot tādu mācīšanas un mācīšanās vidi, kurā izglītojamie un pedagogi, rūpējoties cits par citu, kopā domā, kopā darbojas un kopā pilnveidojas. Atsaucība ietver iespēju radīšanu, lai padziļinātu situācijas jūtīgumu un spēju atsaucīgi reaģēt uz vietējo kultūru un vietas kontekstu, sociālo identitāšu daudzveidību, politikas ietvariem, varas attiecībām un rīcībspējas izpausmēm. Viena no praksēm, kas izglītībā demokrātijai palīdz attīstīt atsaucību ir mijiedarbības un refleksijas veicināšana.

Vērtību savstarpējā saistība

Visas minētās demokrātiskās vērtības nav izolētas; tās savstarpēji caurvijas un iedarbojas cita uz citu. Piemēram, brīvība nav īstenojama bez vienlīdzības un taisnīguma principu ievērošanas, tā prasa atsaucību un empātiju pret citiem. Šīs vērtības mēs izprotam ne vien kā abstraktus jēdzienus, bet arī kā prasmes un rīcības formas, kas tiek īstenotas ikdienas praksē un kuras iespējams mērķtiecīgi pilnveidot. Apzinoties, kā šīs vērtības izpaužas mūsu savstarpējā mijiedarbībā, mēs varam mērķtiecīgi tās stiprināt, izmantojot apzinātas, ķermeniskas un attiecībās balstītas prakses.

Demokrātiskie principi

Šie principi raksturo, ko nozīmē demokrātiju īstenot kā nepārtrauktu tapšanas un veidošanās procesu. Tiek izcelti četri principi, kas, mūsdiā, sniedz būtisku atbalstu demokrātijas kā tapšanas izpratnei un ir kalpojuši par teorētisku pamatu EĶMD pieejas attīstīšanai.

Tie ir:

- varas dalīšana;
- transformējošs dialogs;
- holistiskā mācīšanās;
- attiecību labbūtība.

Šos principus var uztvert arī kā demokrātijas izpausmes, jo tie iezīmē, kādām kvalitātēm un procesiem jābūt klātesošiem demokrātiskā praksē. Tie piedāvā konceptuālus orientierus rīcībai, veidojot demokrātiju kā dzīvu, dinamisku un attiecībās balstītu procesu.

Vienlaikus tie nav stingri normatīvi norādījumi vai universālas receptes. Drīzāk tie ir interpretējami rīcības virzieni un pamatnostādnes, ko pedagogi, izglītojamie, politikas veidotāji un institūcijas var pielāgot savam sociālajam, kultūras un institucionālajam kontekstam.

Varas dalīšana

Varas dalīšana nozīmē cilvēku aktīvu iesaisti to institūciju, kultūras un attiecību veidošanā, kas kopā veido viņu sociālo un organizatorisko vidi. Tā ietver iespēju paust viedokli par lēmumiem un arī mehānismus, kas ļauj prasīt atbildību no tiem, kuriem uzticēta vara. Varas dalīšana paredz, ka dalībnieki var īstenot brīvību rīkoties, just un domāt. Tas ietver arī iniciatīvas uzņemšanos, lai radītu jaunas iespējas. Brīvība nav absolūta – atsevišķas rīcības formas var noteikt vai ierobežot kopīgi pieņemti noteikumi un vienošanās.

Varas dalīšana nav struktūras, kopīgu noteikumu vai atbildības trūkums. Gluži pretēji – demokrātiska prakse balstās kopīgās normās un cilvēku (tostarp pedagogu) gatavībā uzņemties atbildību par drošas, uzticēšanos veicinošas un taisnīgas mācību vides radīšanu un uzturēšanu. Izglītības kontekstā izglītojamo brīvība nereti kļūst iespējama tieši tādēļ, ka pedagogiem ir īpaši pienākumi, tostarp vajadzības gadījumā iejaukties, lai aizsargātu attiecību labbūtību.

Transformējošs dialogs

Transformējoša dialoga princips ietver viedokļu apmaiņu un izpēti, iesaistīšanos debatēs un savstarpējas izpratnes veidošanu. Lai dialogs būtu pārveidojošs, būtiskas ir vairākas iezīmes. Piemēram, tas jāīsteno, balstoties savstarpējā cieņā pret dalībniekiem un dažādajiem viedokļiem, tostarp tādiem skatījumiem, kas var šķist izaicinoši. Tas prasa aktīvu ieklausīšanos visos izteiktajos viedokļos. Tāpat ir svarīgi, lai dialogs notiktu ar skaidru nolūku stiprināt savstarpējo izpratni, veicināt konstruktīvu kritiku un tiekties tālāk par šaurām personiskām vai grupas interesēm.

Transformējošu dialogu veicina atvērtība refleksijai par to, ko piedzīvojam, kas dialogā mums tiek teikts un kā mēs to izjūtam, kā arī gatavība dot sev laiku pārdomāt, vai piekrītam vai nepiekrītam, nevis steidzīgi nonākt pie automātiska sprieduma. Tikpat nozīmīgs ir arī veids, kā sazināties ar citiem – gan ar vārdisko izteiksmi, gan ar ķermenisko saziņu (proti, ķermeniskajiem signāliem, kurus mēs visi sūtām un saņemam, kā iepriekš skaidrots saistībā ar demokrātiju kā tapšanu).

Holistiskā mācīšanās

Trešais princips ir holistiskā mācīšanās. Holistiskā un daudzslāņainā skatījumā uz demokrātiju cilvēku izaugsmi un attīstību veicina līdzdalība, sadarbība un dialogs, kas demokrātijai ir neatņemami. Holistiskā mācīšanās, ko demokrātiskā praksē atbilstoši visiem četriem principiem mērķtiecīgi stiprina, ietver cilvēka attīstību visā viņa cilvēciskajā potenciālā – tā nozīmē ne vien lineāras domāšanas attīstību, kas uzsver kognitīvās zināšanas un prasmes, bet arī apzinātību, jūtīgumu un spēju novērtēt tādas pieredzes jomas kā izjūtas, ētiskā un garīgā ievirze, skaistums, prieks, sāpes un ciešanas, kā arī maņu pieredzes apzināšanu un izpratni. Šāda demokrātijas izpratne tiecas uz pilnvērtīgu cilvēka un kopienas izaugsmi, tādēļ to reizēm dēvē arī par holistisku demokrātiju.

Attiecību labbūtība

Attiecību labbūtība raksturo cilvēku savstarpējo attiecību kvalitāti, kopienas un apkārtējās vides sadarbību. Demokrātiskas attiecības un saliedētas un noturīgas kopienas stiprina sociālo saliedētību, veselīgu pašvērtējumu un piederības sajūtu gan savstarpējās attiecībās, gan attiecībās ar apkārtējo vidi. Tās stiprina saikni ar līdzcilvēkiem un pasauli, kā arī sekmē atvērtību un spēju iesaistīties daudzveidīgā pieredzē, kas iedvesmo, stiprina un reizēm arī izaicina. Papildus piederības sajūtai demokrātiska kopiena veicina arī spēju rīkoties un cienīt individualitāti, atšķirīgumu un spēju domāt patstāvīgi. Demokrātija rada kontekstu, kurā vienlaikus tiek stiprināta gan rīcībspēja, gan piederība.

Šie principi savstarpēji mijiedarbojas. Tie nepastāv izolēti vai atsevišķi cits no cita. Tie kalpo kā orientieri, uz kuriem vērsta demokrātiskas prakses attīstība. Tas, cik lielā mērā viens vai vairāki no tiem tiek iedzīvināti praksē, atšķiras dažādos kontekstos un ir atkarīgs no sabiedrības un personiskās pieredzes, kultūras tradīcijām, institucionālajiem nosacījumiem un politiskā regulējuma. Šie faktori ietver arī kopīgu demokrātijas pieredzi un sociālos apstākļus, piemēram, statusu, privilēģijas, nevienlīdzību un izglītības pieejamību. Četri demokrātiskie principi – varas dalīšana, transformējošs dialogs, holistiskā mācīšanās un attiecību labbūtība – veido ietvaru, kas palīdz pētīt un attīstīt attiecības un prakses tā, lai tās kļūtu demokrātiskākas.

Atsaucīga pedagoģija

Atsaucīga pedagoģija akcentē tādu izglītības praksi, kurā socializācija tiek izprasta kā sarežģītāks process nekā indivīda pielāgošana iepriekš noteiktās, vienveidīgās normās. Tā uzsver, ka cilvēki sevi izprot dažādos veidos un mācīšanās procesā ir iesaistīti arī fiziski kā jūtošas, uztverošas un ķermeniski aktīvas būtnes. Atsaucīgas pedagoģijas mērķis ir praksē nostiprināt gan pedagogu, gan izglītojamo aktīvo lomu, uzsverot, ka izglītība ir kopīgs darbs, kas balstās savstarpējā atbildībā un nepārtrauktā abpusējā mācīšanās procesā. Tā rosina pašrefleksiju un apzinātību attiecībā uz estētiskām un ķermeniskām reakcijām, vienlaikus prasot vērīgumu un reaģētspēju pret plašāku kontekstu – tostarp vēsturi, vietu, izglītības politiku un sociālo situētību (piemēram, dzimumu, sociālo slāni, rasu vai etnisko piederību).

Lai to skaidrotu precīzāk: atsaucīga pedagoģija EĶMD ietvarā paredz reaģētspēju pieciem savstarpēji saistītiem izglītības aspektiem.

1.	Izglītība kā kopīgs darbs un kopīga atbildība. Tas nozīmē, ka mācīšanās netiek īstenota kā vienvirziena process no pedagoga uz izglītojamo. Izglītības attiecības un mācīšanās norise tiek kopīgi veidota pedagogu, izglītojamo, kopienas, ģimeņu un citu iesaistīto pušu kopdarbā un mijiedarbībā.
2.	Izglītība kā nepārtraukta abpusējas mācīšanās plūsma. Tas nozīmē rūpīgu attieksmi pret savām un citu cilvēku izjūtām un ķermeniskajām reakcijām, kā arī kopīgu tādas mācību vides veidošanu, kas ir pēc iespējas droša un labvēlīga kopīgai izaugsmei.
3.	Ķermeniskās reakcijas kā neatņemama mācīšanās procesa daļa. Šīs reakcijas atspoguļojas tajā, kā tās ietekmē mūs pašus un mācīšanās norisi. Tiek atzīta arī šo ķermenisko reakciju savstarpēja ietekme – apziņa, ka citi cilvēki līdzvērtīgi piedzīvo un tiek ietekmēti ar savām ķermeniskajām reakcijām.
4.	Vērīgums pret kontekstu un reaģētspēja situācijām un to nozīmei iesaistītajiem. Situācijas un kontekstu veido sarežģīts faktoru kopums: kultūras, vēsture, vieta, izglītības politika, kā arī sociālā situētība (dzimums, sociālais slānis, rase u. c.) un tas, kā šie faktori savstarpēji krustojas. Šī faktoru krustošanās, kas var radīt un uzturēt nevienlīdzību (interseksionalitāte), būtiski ietekmē to, kā dažādi cilvēki piedzīvo demokrātiskās vērtības un principus un cik lielā mērā viņi kā EĶMD dalībnieki jūtas rīcībspējīgi, iekļauti, vienlīdzīgi un sadzirdēti.
5	Iespēja iziet no stingrajām “mans” un “tavs” robežām. Tas nozīmē izprast, kā katrs no mums ir saistīts ar citiem, piedzīvojot savstarpējas ķermeniskas reakcijas, un kā tas paver iespēju kolektīvas mācīšanās situācijas uztvert kā kopīgi veidotas un mainīgas – tādas, kas ļauj mazināt individuālās robežas, kas mūs nošķir.

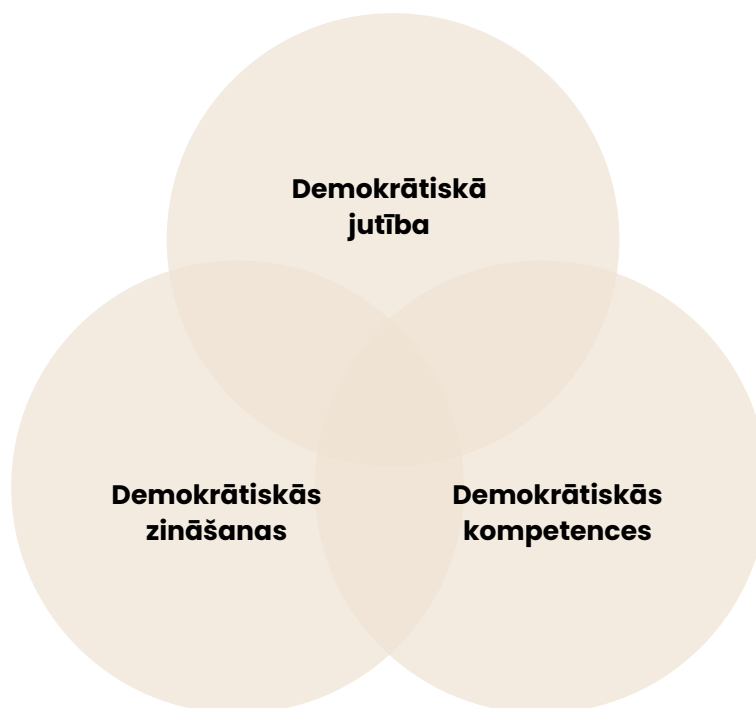
Demokrātiskā jutība

Izglītība demokrātijai ietver gan mācīšanos par demokrātiju (tās institūcijām un praksēm, cilvēktiesībām, nevienlīdzību, sociālo taisnīgumu un citiem ar to saistītiem jautājumiem), gan demokrātisko prasmju attīstīšanu (piemēram, spēju uzsākt demokrātiskas iniciatīvas, iesaistīties tajās vai iesaistīties demokrātiskās norisēs). Taču tā nav reducējama tikai uz zināšanām un prasmēm.

Lai cilvēks spētu piedalīties demokrātiskos procesos un novērtēt demokrātiju kā vērtību, nepieciešams attīstīt arī dziļāku izpratni un attieksmi pret tās vērtībām un principiem. Šāda izpratne veidojas ne vien domāšanas ceļā, bet arī caur pieredzi – to, ko mēs izjūtam un piedzīvojam savā ķermenī. Emociju, izjūtu un ķermenisko kustību savstarpējā saistība ietekmē to, kā mēs praksē veidojam demokrātiskas attiecības.

Šīs estētiskās un ķermeniskās demokrātijas uztveres un piedzīvošanas izpausmes kopumā veido sensibilitāti, ko šajā ietvarā dēvējam par demokrātisko jutību.

D attēlā parādīti dažādi izglītības demokrātijai komponenti.

D attēls: Demokrātiskā jutība citu būtisku izglītības demokrātijai aspektu kontekstā.

D Attēls:

Venna diagrammas veidā attēloti trīs savstarpēji saistīti izglītības demokrātijai aspekti: demokrātiskās zināšanas (izpratne par demokrātiju), demokrātiskās kompetences (prasmes un spējas demokrātiskai līdzdalībai) un demokrātiskā jutība (vērīgums pret demokrātiskās dzīves pieredzētajiem, izjustajiem, attiecībās balstītajiem un ķermeniskajiem aspektiem). Diagramma norāda, ka šie aspekti savstarpēji krustojas un stiprina cits citu, nevis darbojas kā nošķirtas jomas.

Kas ir demokrātiskā jutība?

Tā ir spēja būt vērīgam, novērtēt, attīstīt un atbildīgi reaģēt uz sajūtām, apziņas procesiem, personiskajām īpašībām un emocijām, kas ir būtiskas demokrātiskas prakses un attiecību veidošanā, kā arī palīdz veidot cieņpilnas un līdzdalībā balstītas attiecības ar citiem.

Demokrātiskās jutības noteicošie elementi.

Estētiski ķermeniskā apzinātība – spēja novērtēt un izjust cilvēka estētisko un ķermenisko pieredzi, kā arī prasme no tās mācīties, lai atsaucīgāk reaģētu uz citiem un rīkotos demokrātiskāk.

Piederības izjūta – apzināta saikne ar sevi, ar citiem un pasauli. Tā ietver gan pašapzinātību, gan vērību pret citiem, kā arī neiecietību pret netaisnību. Piederības izjūta var veicināt jutību pret netaisnību, īpaši, ja tā tiek papildināta ar kritisku refleksiju un izpratni par sociālajiem, vēsturiskajiem un politiskajiem kontekstiem.

Demokrātiskas sabiedrības praksē īstenotas īpašības – tādas kvalitātes kā cieņpilna attieksme, empātija, aktīva klausīšanās, integritāte un līdzietība.

Demokrātijas izjūta – iekšēja vērtības apziņa un pozitīva attieksme pret:

- demokrātiskajām vērtībām (brīvību, vienlīdzību un taisnīgumu, kā arī atsaucību);
- demokrātiskajiem principiem – varas dalīšanu, transformējošu dialogu, holistisko mācīšanos un attiecību labbūtību, izjutot šo principu nozīmīgumu un jēgu to iemiesotajās idejās un praksēs.

Pieņemošs skatījums

EĶMD pieejā nozīmīgs ir pieņemošs skatījums – veids, kā uztvert un pieņemt pasauli bez dominēšanas vai vērtējoša sprieduma. Tas nozīmē raudzīties uz sevi, citiem un apkārtējo vidi ar atvērtību, cieņu un zinātkāri, nevis ar vēlmi kontrolēt vai ielikt noteiktās kategorijās.

Pieņemoša skatījuma praktizēšana kā kopīga vienošanās veicina drošākas mācīšanās vides veidošanu. Tas ir īpaši svarīgi situācijās, kad estētiskās un ķermeniskās aktivitātes var izsaukt dziļākas vai emocionāli sarežģītākas ievainojamības izpausmes nekā ierastās, vairāk kognitīvi orientētās mācīšanās pieejas.

EĶMD skar personiskos un nereti slēptos cilvēka pieredzes slāņus. Ja netiek ņemta vērā iespējamā ievainojamība, šī pieredze var kļūt pārāk intensīva vai pat biedējoša. Tādēļ atbalstošs un pieņemošs skatījums ir būtisks priekšnoteikums drošai un cieņpilnai mācīšanās videi.

Pieņemoša skatījuma mērķis ir apzināti atsacīties no aizspriedumiem un pieņēmumiem par sevi un citiem. To var uztvert kā ētisku uztveres veidu, kas veicina brīvības, vienlīdzības un taisnīguma praktizēšanu. Tā ir apzināta izvēle kļūt vērigākiem pret to, kas notiek mūsos pašos, vienlaikus saglabājot atvērtību un nenosodošu attieksmi pret sevi un citiem. Tomēr pieņemošs skatiens nenozīmē, ka viss tiek pieņemts bez izvērtējuma. Drīzāk tas nozīmē, ka ikviens pieredzētais un paustais tiek uzklausīts un vērtēts ar empātisku attieksmi. Tādējādi pieņemošs skatiens kļūst par būtisku un konstruktīvu elementu, kas palīdz veidot pietiekami drošu vidi demokrātiskai rīcībai, kopīgai spriešanai un mācīšanās procesam.

6. EĶMD mērķauditorija un īstenošanas konteksti

EĶMD ir paredzēta ikvienam, kurš iesaistās izglītībā un kopīgā mācīšanās procesā no agrīnās bērnības līdz pieaugušo izglītībai – gan formālajā, gan neformālajā un ikdienas mācīšanās vidē.

Tā ir īpaši piemērojama:

- pedagogiem pirmsskolās, skolās, profesionālajās un augstākās izglītības iestādēs, pieaugušo izglītībā, kā arī kultūras un kopienu vidē;
- pedagogu izglītotājiem, fasilitatoriem un konsultantiem, kas atbalsta pieaugušo, profesionālo un organizāciju mācīšanos, konsultēšanu un pedagoģisko attīstību;
- izglītības iestāžu vadītājiem un organizāciju līderiem, kuri veido mācību institūciju kultūru un struktūru;
- politikas veidotājiem, mācību satura izstrādātājiem un lēmumu pieņēmējiem, kas rada priekšnosacījumus EĶMD attīstībai un ieviešanai;
- pētniekiem un māksliniekiem, kuri pēta un kopīgi rada jaunas iespējas izprast un īstenot demokrātiju izglītībā.

Tādējādi EĶMD pieder plašākai demokrātiskas prakses kopienai, apvienojot cilvēkus, kuri rūpējas par to, kā mācīšanās var uzturēt, atjaunot un stiprināt demokrātijas izjūtu.

Neatkarīgi no tā, vai EĶMD jau ir daļa no profesionālās prakses vai arī ar to sastapšanās ir pirmoreiz, šis ietvars var kalpot kā instruments refleksijai, pilnveidei un paplašināšanai. Tas var būt noderīgs gan tiem, kuri vēlas padziļināt jau esošās pieejas, gan tiem, kuriem EĶMD ir jauna pieeja un kuri vēlas to iepazīt.

Mūsu aicinājums pedagogiem, skolotāju izglītotājiem, kā arī pieaugušo, profesionālās pilnveides un organizāciju mācību vadītājiem.

- Esiet radoši un drosmīgi tur, kur EĶMD jau tiek īstenota, eksperimentējot ar jaunu saikņu veidošanu starp estētisko pieredzi un demokrātisko līdzdalību.
- Ieviesiet EĶMD tur, kur tā vēl netiek izmantota. Sāciet ar nelielām, radošām un ķermeniskām aktivitātēm, piemēram, kustību, zīmēšanu, stāstu veidošanu vai kopīgu refleksiju, kas aicina izglītojamos demokrātiju ne tikai saprast, bet arī izjust un kopīgi izziņāt.
- Reflektējiet un dalieties pieredzē, vērojiet, kas mainās, kad mācīšanās kļūst sensoriski bagātāka, attiecībās balstīta un atvērta, tostarp, kā cilvēki klausās, iesaistās un dalās atbildībā, un dalieties ar šīm atziņām ar citiem.

Izglītības organizācijām un to vadītājiem

Iekļaujiet EĶMD savas organizācijas kultūrā, rodiet laiku un telpu eksperimentiem, sadarbībai un refleksijai komandās.

- Radiet apstākļus, kas mazina birokrātiskos un strukturālos šķēršļus, un atzīstiet estētiskās, radošās un ķermeniskās pieejas kā leģitīmas profesionālās un pedagoģiskās prakses formas demokrātijas stiprināšanai.
- Demonstrējiet demokrātisku līderību – stipriniet ieklausīšanās kultūru, veiciniet līdzdalību un kopīgi dalītu atbildību visā organizācijā.

Politikas veidotājiem un mācību satura izstrādātājiem

Atzīstiet estētiskās un ķermeniskās mācīšanās nozīmi demokrātijas izglītībā. Iekļaujiet to mācību saturā, politikas plānošanas dokumentos un finansēšanas prioritātēs.

Radiet atbalstošus, nevis ierobežojošus nosacījumus. Veidojiet EĶMD īstenošanai tādu politiku, kas balstās uzticībā pedagogu profesionalitātei un radošumam.

Veiciniet demokrātiju un demokrātijas izglītības politiku caur līdzdalību. Izstrādājiet izglītības politiku dialogā ar pedagogiem un izglītojamajiem.

Pētniekiem un māksliniekiem

- Padziļiniet un dokumentējiet izpratni par EĶMD. Pētiet, kā estētiskās un ķermeniskās pedagoģiskās metodes atklāj jaunus skatījumus uz demokrātiju.
- Sadarbojieties ar pedagogiem un kopienām. Veidojiet partnerības, kur tiek savienotas mākslinieciskās, pedagoģiskās un pilsoniskās pieejas demokrātijai.

Institucionālie ierobežojumi un atbildība

Kādā vidusskolā skolotājs ieviesa EĶMD aktivitātes vidē, kur mācību saturs bija stingri reglamentēts un uzsvars tika likts uz atskaitēm un sasniedzamajiem rezultātiem. Ķermenisko un dialogā balstīto prakšu integrēšana prasīja profesionālu drosmi, un ne visi kolēģi šo pieeju atbalstīja.

Sākotnējās nodarbības bija izaicinošas. Izglītojamie pārbaudīja robežas, radās brīži ar paaugstinātu spriedzi un šķietamu nekārtību. Taču skolotājs no pieejas neatteicās – viņš precizēja kopīgās vienošanās un uzņēmās atbildību par drošas mācību vides uzturēšanu.

Pakāpeniski izglītojamie kļuva gatavāki uzņemt atbildību arī paši – sāka uzmanīgāk ieklausīties, atbalstīt klasesbiedrus un pārdomāt, kā viņu rīcība ietekmē citus. Varas dalīšana veidojās līdztekus skaidrai struktūrai, nevis tās trūkuma dēļ.

Šī pieredze parādīja, ka EĶMD nenozīmē atteikšanos no autoritātes vai noteikumiem. Tā drīzāk maina izpratni par to, kā atbildība tiek īstenota, uzsverot, ka demokrātiskas attiecības izglītībā balstās gan kopīgā darbībā, gan skaidri apzinātā un atbildīgā vadībā.

AECED 19. gadījums, vidējā izglītība, Apvienotā Karaliste

Kopīgais aicinājums

Ikvienš, kurš darbojas izglītībā, var:

- **izmēģināt** – eksperimentēt ar EĶMD savā profesionālajā darbībā;
- **paplašināt** – veidot saiknes ar citiem un dalīties pieredzē;
- **atbalstīt** – mazināt šķēršļus un iestāties par estētisku un ķermenisku mācīšanos kā būtisku izglītības demokrātijai sastāvdaļu.

EĶMD ir gan koncepts, gan kustība. Tā attīstās tur, kur cilvēki rada mācīšanās apstākļus, kas ir atsaucīgi, attiecībās balstīti, radoši un taisnīgi.

7. EĶMD pielāgošana vietējos, nacionālajos un kultūras kontekstos

EĶMD nav stingri noteikts modelis. Tas piedāvā elastīgu pedagoģisku pieeju, ko iespējams pielāgot dažādām mācību vidēm: skolām, koledžām, augstskolām, nevalstiskām un citām organizācijām, kā arī kopienu vidēm. Pedagoģi var piemērot EĶMD savas kopienas pieredzei, stāstiem, tradīcijām, kultūrai un konkrētajam kontekstam.

EĶMD būtība ir kopīga mācīšanās, nevis vienas noteiktas metodes ievērošana. Tās pamatā ir daudzveidība, iztēle un atsaucība – īpašības, kas ļauj EĶMD izpausties atšķirīgi dažādos kontekstos, vienlaikus saglabājot kopīgo mērķi: integrēt izglītībā demokrātijai izjūtas, kustību, iztēli, līdzradīšanu, rūpes un kopīgu izpratnes veidošanu, kā arī attīstīt gan individuālu, gan kopīgu demokrātisko jutību.

AECED projekts izmēģināja un pilnveidoja EĶMD sešās Eiropas valstīs. Lai gan tas sniedza nozīmīgu pieredzi pieejas pielāgošanā dažādiem Eiropas kontekstiem, būtu nepieciešams turpmāks darbs, lai izpētītu, kā EĶMD var tikt piemērots ārpus Eiropas vai būtiski atšķirīgos kultūras, reliģiskajos un sociālpolitiskajos kontekstos.

Kāpēc pielāgošana ir būtiska

Demokrātija dažādās kultūrās, valodās un vēsturiskajos kontekstos izpaužas un tiek piedzīvota atšķirīgi. Arī estētisko un ķermenisko aktivitāšu un mācīšanās tradīcijas dažādu cilvēku un kopienu pieredzē ir dažādas. Atšķirīga ir arī agrīnās izglītības, pamatizglītības, augstākās izglītības, kā arī pieaugušo, profesionālās un organizāciju mācīšanās pārvaldība un organizācija dažādos kontekstos.

Tomēr nemainīga paliek nepieciešamība pēc līdzdalības, tiesībām, rūpēm un kopīgas mācīšanās.

EĶMD visveiksmīgāk tiek īstenota tad, ja tā ir cieši saistīta ar vietējo kontekstu, piemēram:

- vietējā kultūrā, stāstos, dziesmās un kustībās, kuras cilvēki jau pazīst un kurām uzticas;
- vietējās izglītības sistēmas ritmā, politikas ietvarā un tradīcijās;
- atsaucas uz konkrēto kopienu, organizāciju un kontekstu vajadzībām, resursiem un potenciālu.

Pielāgošana nav kompromiss, tā palīdz EĶMD saglabāt vitalitāti. Bet tas iespējams tikai dialogā un cieņpilnā attieksmē pret kultūras daudzveidību.

Kad mācību process tiek veidots, integrējot vietējās prakses un kultūras kontekstu, mācīšanās kļūst jēgpilnāka, bet demokrātiskās vērtības un principi tiek piedzīvoti kā autentiski, nozīmīgi un vienoti.

Kā izpaužas pielāgošana

EĶMD pielāgošana var nozīmēt:

- izvēlēties radošas izpausmes formas, kurām konkrētajā vidē ir vietēja nozīme – piemēram, teātri, amatniecību, stāstu radīšanu un stāstīšanu, deju, digitālo mākslu vai mācīšanās formas, kur daba ir aktīvs mācību procesa elements;
- pielāgot laika plānojumu, grupas lielumu vai mācību vidi atbilstoši ikdienas praktiskajiem apstākļiem;
- sasaistīt EĶMD principus ar jau esošajām mācību programmām, institucionālajiem mērķiem vai kopienas vērtībām;
- kopīgi ar izglītojamajiem, pedagogiem, vadītājiem un kopienu veidot aktivitātes, kas atspoguļo viņu pieredzi.

Būtiski ir saglabāt demokrātiskos principus – varas dalīšanu, transformējošu dialogu, holistisko mācīšanos un attiecību labbūtību –, vienlaikus ļaujot tiem organiski izpausties katrā konkrētajā kontekstā.

Kas liecina par EĶMD pielāgojamību dažādos izglītības un sociālajos kontekstos?

AECED projekta sešu partnerinstitūciju pētījumi parādīja, ka EĶMD veiksmīgi īstenojama ļoti atšķirīgos apstākļos – sākot no āra un praktisku nodarbību telpām, līdz tradicionālām klasēm, organizāciju mācīšanās darbnīcām, skolotāju izglītībai un pieaugušo mācību telpām. Katrā no šiem kontekstiem pastāvēja savi izaicinājumi, tomēr, ievērojot principus, EĶMD konsekventi veicināja saiknes veidošanos, zinātkāri un iesaisti.

Pat sistēmās, kuras raksturo standartizācija vai ierobežoti resursi, pedagogi spēja atrast jēgpilnus veidus, kā šo pieeju ieviest savā darbā, kā iedzīvināt EĶMD, balstoties uzticībā, kopīgā izpētē un radošā darbībā.

8. No ietvara uz praksi

Šis ietvars nav galapunkts – tas ir aicinājums uzsākt un turpināt ceļu.

Tas aicina jūs – pedagogu, pedagogu izglītotāju, pieaugušo, profesionālās vai organizāciju mācīšanās vadītāju, politikas veidotāju, mācību satura izstrādātāju, lēmumu pieņēmēju, pētnieku vai mākslinieku – īstenot EĶMD idejas savā profesionālajā kontekstā.

Jūs netiekat aicināti sekot noteiktai, stingri definētai metodei. Drīzāk tas ir aicinājums eksperimentēt, reflektēt un pielāgot – pētīt, kas notiek, kad izglītība demokrātijai kļūst estētiskāka un ķermeniski iesaistošāka, iztēles bagātāka un attiecībās balstīta.

Turpmākie soļi

Iepazīstot šo ietvaru, iespējams iegūt:

- iedvesmu – pārskatot savu līdzšinējo praksi un rodot jaunus, demokrātiskākus, estētiskākus un ķermeniski iesaistošākus veidus, kā iesaistīt izglītojamos un stiprināt viņu saikni ar demokrātiju;
- zinātkāri – padziļināti izpētīt ietvarā aplūkotās vērtības, principus un idejas, kas veido EĶMD pamatu un piešķir tai nozīmi;
- motivāciju īstenot praktiskas pārmaiņas – veidojot jēgpilnu saikni starp gūtajām atziņām un iespējām, stiprinot vai ieviešot EĶMD savā profesionālajā praksē vai institucionālajā darbībā.

RKā izmantot letvaru – Izmantojiet šo tabulu, lai saprastu, ar ko sākt. Pēc tam pārejiet pie rokasgrāmatām un prakses ceļvežiem, kur atradīsiet praktiskus soļus, piemērus un rīkus.

Ja jūs esat...	Ar ko sākt letvarā	Kur doties tālāk?	Ko jūs iegūsi
Pedagogs (jebkurā izglītības pakāpē / jebkurā vidē)	3.–4. nodaļa (kas ir EĶMD + pamatidejas) un 6. nodaļa (pielāgošana dažādos kontekstos)	attiecīgā rokasgrāmata jūsu izglītības pakāpei (pirmsskolas/sākumskolas; pamatskolas/vidusskolas; augstākās izglītības; pieaugušo/profesionālās/organizāciju mācīšanās joma)	praktisku aktivitāšu piemēri, refleksijas jautājumi un idejas EĶMD pielāgošanai jūsu vietējam kontekstam
Skolotāju izglītotājs / mācību vadītājs / konsultants	4. nodaļa (pamatidejas) + sadaļa par pieņemšo attieksmi (drošas līdzdalības nosacījumu veidošana)	attiecīgā rokasgrāmata + prakses ceļvedis	grupu vadīšanai piemērotas darbības formas, refleksijas un eksperimentēšanas uzdevumi, kā arī pieejas darbam ar dažāda iesaistes līmeņa dalībniekiem
Organizācijas vadītājs / līderis	1.nodaļa (izaicinājumi) + piemēri par institucionālajiem šķēršļiem + 6. nodaļa (pielāgošana) pieaugušo/profesionālās/organizāciju mācīšanās	rokasgrāmata + prakses ceļvedis + koplietošanas modeļu valoda (profesionālās mācīšanās kopienas resursi)	EĶMD kā organizācijas kultūras/nosacījumu pieeja: izpratne par to, kas attīstāms, kas aizsargājams un kā atbalstīt demokrātiskas prakses institūcijā
Politikas veidotājs / mācību satura izstrādātājs / lēmumu pieņēmējs	1.–2. nodaļa (kāpēc tas ir būtiski) + 6. nodaļa (pielāgošana)	attiecīgās izglītības pakāpes rokasgrāmata + prakses ceļvedis	labvēlīgus nosacījumus radoša pieeja, ieviešanas virzieni dažādām izglītības pakāpēm un formulējumi ilgtspējīgai ieviešanai (nevis “viens risinājums visiem” modeļiem)
Pētnieks / mākslinieks	2.–4. nodaļa (kāpēc/kas /pamatidejas)	rokasgrāmatas un prakses ceļvedis	kopīgs izpratnes ietvars + praktiski atskaites punkti pētniecībai, dokumentēšanai un mākslā balstītai izpētei

Sāciet nelieliem soļiem, pielāgojiet vietējam kontekstam, balstoties refleksijā, soli pa solim pilnveidojiet praksi.

Rokasgrāmatu izmantošana praksē

Lai atbalstītu jūs turpmākajā darbā ar ietvaru, ir izstrādāts rokasgrāmatu kopums. Šis ietvars palīdz izprast, kas ir EĶMD un kāpēc tā ir būtiska, savukārt četrās rokasgrāmatās skaidrots, kā EĶMD īstenot praksē.

Ir izstrādāta atsevišķa rokasgrāmata katram no četriem izglītības posmiem:

- pirmsskolai un sākumizglītībai;
- pamatzglītībai un vidējai izglītībai;
- augstākajai izglītībai;
- pieaugušo, profesionālajai un organizāciju mācīšanās jomai.

Katrā rokasgrāmatā:

- tiek piedāvāti piemēri, aktivitātes un refleksijas rīki, kas veidoti, izmantojot dažādu Eiropas valstu pieredzi;
- tiek sniegtas pielāgojamas stratēģijas dažādiem izglītības līmeņiem un kontekstiem;
- ir sniegts atbalsts pedagogiem un organizācijām EĶMD iedvesmotu prakšu plānošanā, īstenošanā un izvērtēšanā.

Papildu materiāli palīdz izmantot gan ietvaru, gan rokasgrāmatas. Tajos iekļauta informācija par pētījumu, uz kura pamata tie izstrādāti, konceptuāli teksti par nozīmīgākajiem jēdzieniem, gadījumu apraksti un videomateriāli. Visi resursi pieejami AECED tīmekļvietnē (www.aeced.org).

Ietvars, rokasgrāmatas un prakses ceļveži ar papildu materiāliem kopā veido nepārtraukti pilnveidojamu, savstarpēji saistītu resursu kopumu.

Ietvars veido konceptuālo pamatu, tas iepazīstina ar vērtībām, principiem un jēdzienisko ietvaru, kā arī skaidro, kāpēc EĶMD ir nozīmīgs un kā tas izpaužas praksē.

Rokasgrāmatas šīs idejas iedzīvina konkrētā darbībā, rosinot uz refleksiju, radošu pieeju un drosmi eksperimentēt.

Prakses papildmateriāli un resursu komplekti nodrošina papildu atbalstu un piedāvā aktivitātes padziļinātai izpētei, tostarp ieskatu pētījumos, kas veido ietvara un rokasgrāmatu pamatu.

Pētīt, eksperimentēt, veidot saiknes

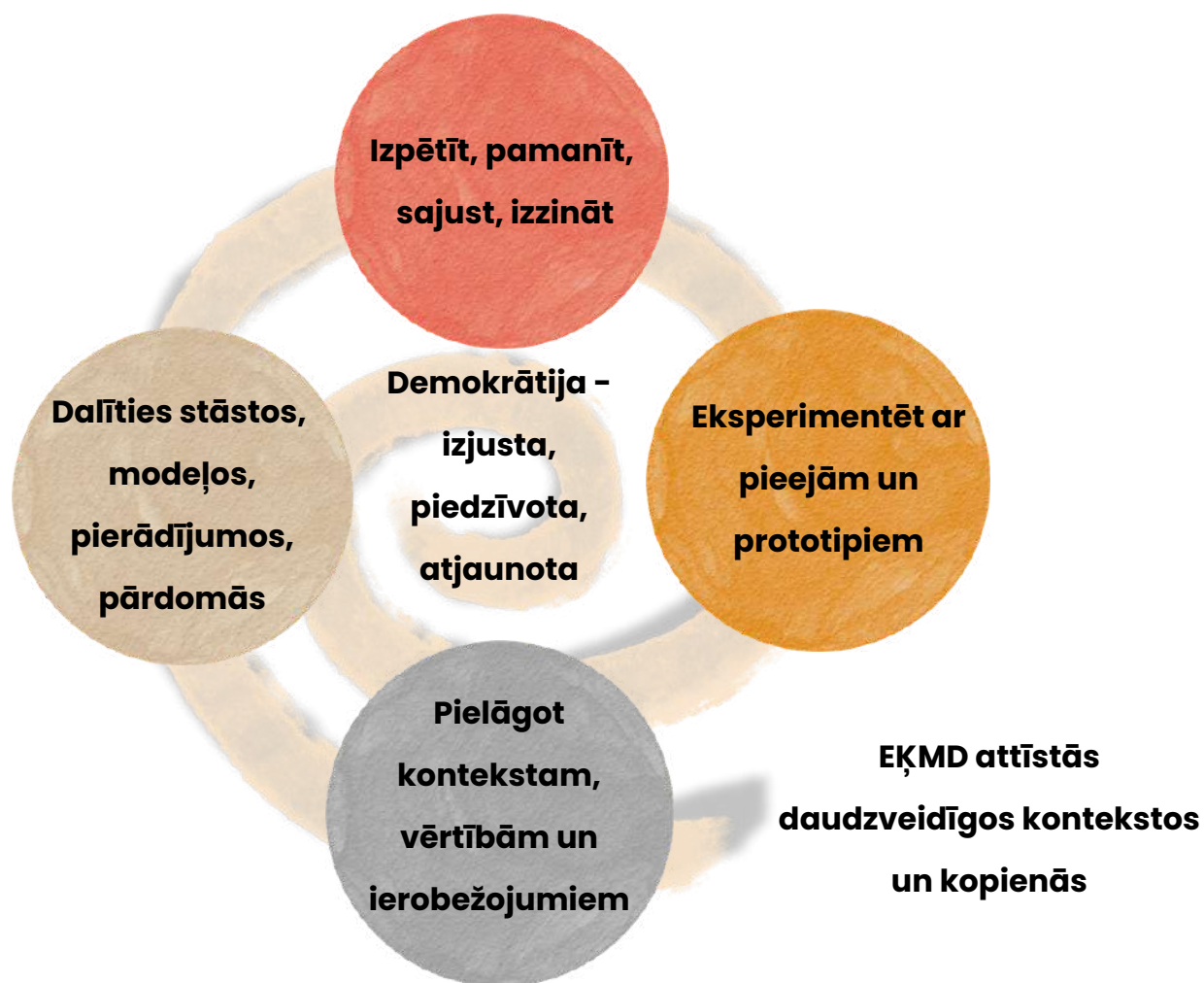
Lai sāktu EĶMD ideju īstenošanu un attīstīšanu praksē:

- iepazīstiet AECED tīmekļvietni, kur pieejams ietvars, rokasgrāmatas un prakses ceļveži, kas izstrādāti sešās valstīs;
- eksperimentējiet un reflektējiet, sāciet ar nelieliem soļiem vai pilnveidojiet jau esošo praksi, novērojiet, kādas pārmaiņas veidojas un kā citi uz tām reaģē, ļaujot gan praksei, gan izglītības politikai attīstīties demokrātiskā dialogā;
- veidojiet sadarbību ar kolēģiem savā organizācijā un ārpus tās, dalieties pieredzē un EĶMD īstenošanas risinājumos, iesaistieties profesionālās sarunās un kopīgi attīstiet EĶMD pieeju.

Dzīvs un attīstībā esošs process

EĶMD nav noslēgts vai stingri definēts modelis, bet gan attīstībā esošs demokrātiskās mācīšanās virziens. Katrā vidē to iespējams radoši interpretēt un īstenot no jauna. Ikviens, kurš ar EĶMD strādā un to izmēģina praksē, kļūst par līdzveidotāju kopīgai, nepārtraukti pilnveidojošai pieejai – tādai, kas palīdz demokrātiju ne tikai izprast, bet arī izjust, īstenot mācīšanās procesā neatkarīgi no konteksta vai valsts.

Pielāgojot un īstenojot EĶMD savā vidē, kā arī iesaistoties profesionālā un sabiedriskā dialogā, jūs palīdzat uzturēt demokrātiju kā dzīvu procesu, kā kopīgi apgūstamu, veidojamu un īstenojamu praksi.

PIELIKUMI

Terminu skaidrojums

Pieņemošs skatījums

Veids, kā vērot sevi, citus un pasauli ar atvērtību, zinātkāri un nekritizējot, pievēršot uzmanību tam, kas rodas, nevis cenšoties to kontrolēt. Izglītībā tas ļauj gan pedagogiem, gan izglītojamajiem atpazīt klātesošā vērtību un reaģēt uz to ar empātiju. Šī prakse ir nepārtraukts drošas mācību vides līdzradīšanas process estētiskām un ķermeniskām metodēm. Pieņemošs skatījums balstās vērtībā un pieņemšanā un veicina apstākļus brīvībai, vienlīdzībai, taisnīgumam un atsaucīgumam izglītības praksē un citur.

Estētiskais

Maņu kopums, kas ierosina ne tikai izjūtas un emocijas, bet arī izziņas veidošanos, intuitīvus, vēl apzināti neizvērtētus izpratnes procesus un tūlītējus, emocionāli piesātinātus vērtējumus.

Estētiskā un ķermeniskā mācīšanās

Estētiskā un ķermeniskā mācīšanās ir holistiskā mācīšanās pieeja, kurā tiek ņemta vērā saikne starp izjūtām, maņām, kustībām un domāšanu. Tā paredz radīt apstākļus estētiskai un ķermeniskai pieredzei un pilnveidei, nepiešķirot dominējošu nozīmi lineārās un loģiskās domāšanas attīstīšanai, kas parasti akcentē kognitīvās zināšanas.

Estētiskā un ķermeniskā mācīšanās demokrātijai (EĶMD)

EĶMD piedāvā iespējas, izmantojot aktivitātes, refleksiju un dialogu, izziņāt estētiskos un ķermeniskos aspektus, kas ir neatņemama daļa no demokrātijas kā nemitīgā attīstībā esošas prakses. Tai ir būtiska nozīme, lai nodrošinātu, ka izglītība demokrātijai nepārvēršas par mācīšanās procesu, kurā dominē abstrakcijas, kognitīvā izziņa un lineāra, racionāla domāšana.

Estētiskās un ķermeniskās pedagoģiskās metodes

Tās ir aktivitātes, kas ietver kustību, ķermeņa apzināšanos un radošu izpausmi, kā arī dalīšanos ar izjūtām, estētisko un ķermenisko pieredzi, refleksiju un mācīšanos no pieredzētā. Šādas metodes var ietvert kolāžu veidošanu, zīmēšanu, gleznošanu un fotografēšanu; kustību, deju un drāmu; stāstu sacerēšanu un stāstīšanu, dzeju un reflektīvo rakstīšanu; skaņu, ritmu un performanci; kā arī apzinātības vai maņu vingrinājumus. Estētiskās un ķermeniskās pedagoģiskās metodes var palīdzēt cilvēkiem izprast un pieredzēt demokrātiju jaunos, personiski nozīmīgos veidos. Šīs aktivitātes dažkārt tiek apzīmētas arī kā mākslā balstītas un ķermeniskas mācīšanās metodes.

Estētiski–ķermeniskā refleksivitāte

Kritiski izzinoša, padziļināta refleksija, kas aktualizē un palīdz risināt sarežģītus jautājumus par to, kādi modeļi, vērtības, uzskati un pieņēmumi atklājas mūsu estētiskajā pieredzē. Šajā procesā uzmanība apzināti tiek vērsta arī uz ķermeniskajām reakcijām kā mācīšanās procesa sastāvdaļu.

Mākslā balstītas un ķermeniskas metodes

Skatīt estētiskās un ķermeniskās pedagoģiskās metodes.

Vērīgums

Dziļa un noturīga uzmanība – spēja pamanīt nianšes, nepamanīto un ķermeniskās pieredzes aspektus. Vērīgums ir gan kognitīvs, gan ētisks, tas rosina uz rūpīgu attieksmi, ieinteresētību un autentisku saskarsmi ar citiem.

Ķermeniskā reakcija

Ķermenis reaģē uz apkārtējo vidi, tostarp uz citiem izglītojamajiem, ar kustībām, maņu uztveri, emocijām un domām gan apzināti, gan neapzināti. Šīs reakcijas ir savstarpējas un vienlaikus norisinās visu izglītības procesā iesaistīto attiecībās, ietekmējot mācīšanās norisi un cilvēkus tajā.

Demokrātija kā tapšana

Demokrātijas izpratne kā mainīgs, nepabeigts process, kas nepārtraukti tiek veidots mūsu mijiedarbībā, izvēlēs un attiecībās. Tā nav fiksēta sistēma, kā arī ne tikai politiska iekārta, pārvaldības forma vai noteikumu kopums. Tā ir nepārtrauktā kustībā esoša prakse – kaut kas, ko mēs īstenojam un atjaunojam ik dienu, runājot, klausoties, sadarbojoties un rūpējoties citam par citu.

Demokrātiskie principi

Tie raksturo, ko nozīmē īstenot demokrātiju kā tapšanas procesu, un piedāvā rīcības orientierus demokrātijas veidošanai kā nepārtrauktai attīstībai. Katrs no demokrātiskajiem principiem – varas dalīšana, transformējošs dialogs, holistiskā mācīšanās, attiecību labbūtība – ir interpretēts šajā glosārijā.

Demokrātiskā jutība

Demokrātiskā jutība ir spēja apzināti un vērīgi uztvert, novērtēt un attīstīt tās maņu, apziņas un emocionālās norises, kas ir nozīmīgas demokrātisku attiecību un prakses veidošanā, kā arī palīdz veidot cieņpilnas un demokrātiskas saiknes ar citiem.

Demokrātiskās vērtības

Tās ir EĶMD pamatā esošās demokrātiskās vērtības. Katra no demokrātiskajām vērtībām – brīvība, vienlīdzība un taisnīgums, atsaucība – ir interpretēta šajā glosārijā.

Izglītība demokrātijai

Tā ir vērsta uz indivīdu atbalstīšanu un sagatavošanu aktīvai līdzdalībai demokrātiskā sabiedrībā un dažādās sabiedriskās vidēs, kā arī uz spēju veidot demokrātiskas attiecības ar citiem. Izglītība demokrātijai ietver zināšanu apguvi par demokrātiju (tās institūcijām un praksēm, cilvēktiesībām, nevienlīdzību, sociālo taisnīgumu un citiem jautājumiem), kā arī demokrātisko prasmju attīstīšanu (piemēram, spēju ierosināt, īstenot vai atbalstīt demokrātiskas iniciatīvas). Tomēr tā nav tikai zināšanu un prasmju apguve. Tā ietver arī demokrātiskās jutības veicināšanu, lai indivīdi spētu demokrātiski piedalīties un iesaistīties attiecībās ar citiem.

Vienlīdzība un taisnīgums

Vienlīdzība un taisnīgums ir EĶMD pamatvērtības demokrātiskā izglītībā. Tās balstās pārliecībā, ka ikviens cilvēks ir vērtīgs un ka nozīme ir katram viedoklim, ķermeniskajai pieredzei un dzīves stāstam. Vienlīdzība nozīmē, ka visiem tiek nodrošinātas vienādas tiesības un pienākumi. Piemēram, pedagogiem un izglītojamajiem izglītībā demokrātijai ir vienlīdzīgas iespējas neatkarīgi no vecuma, dzimuma, sociālās izcelsmes, rases vai etniskās identitātes, kā arī sociālekonomiskā stāvokļa. Taisnīgums savukārt nozīmē, ka katram tiek nodrošināts nepieciešamais atbalsts, lai šīs vienlīdzīgās iespējas būtu reāli sasniedzamas. Tas var paredzēt atšķirīgu resursu un atbalsta piešķiršanu, lai mazinātu nevienlīdzības ietekmi, kas saistīta ar sociokultūras vidi, dzimumu, tautību, vecumu vai fiziskajām spējām, un kas ietekmē dalībnieku iespējas, piemēram, pilnvērtīgi iesaistīties varas dalīšanā izglītības procesā.

Ķermeniskums

Holistisks skatījums uz cilvēku, kur uzsvēta ķermeņa un prāta vienotība, kā arī ķermeņa savstarpējā saistība ar vidi, citiem cilvēkiem un institucionālo kontekstu. Tas akcentē, ka cilvēka pieredze, domāšana un rīcība vienmēr ir sakņota ķermeniskajā pieredzē un notiek attiecībās ar apkārtējo pasauli.

Brīvība

Brīvība ir spēja domāt, rīkoties un paust sevi atklāti un atbildīgi. Tā ir viena no EĶMD pamatvērtībām. Brīvības nozīmes apzināšanās un izjušana ietekmē gan EĶMD saturu, gan tā īstenošanas veidu, palīdzot veidot mācību vidi, kas sekmē demokrātiskas attiecības un savstarpēju cieņu.

Holistiskā mācīšanās

Holistiskā mācīšanās balstās atziņā, ka cilvēks mācās ne tikai formālā mācību procesā, bet arī caur daudzveidīgām pieredzēm – māksliniecisko jaunradi, kustību, sarunām un diskusijām, filmu skatīšanos, kā arī kopīgu refleksiju par piedzīvoto. Šādas pieredzes nereti izrādās dziļākas un pārveidojošākas par formālo mācību saturu, jo tās iesaista izjūtas, attiecības un ķermenisku pieredzi, veidojot integrētu izpratni.

Iztēle

Iztēle ir cilvēka spēja saskatīt to, kas vēl nav īstenots, atvērties jaunām iespējām un spēt raudzīties no cita skatpunkta. Tā ļauj no jauna domāt par izglītību un demokrātiju, padarot pārmaiņas ne tikai iedomājamas, bet arī jēgpilnas un īstenojamas.

Koplietošanas modeļu valoda

Atkārtoti sastopamas rīcības un organizēšanās modeļu kopums, kas raksturo, kā cilvēki demokrātiskā un attiecībās balstītā veidā kopīgi rūpējas par koplietojamiem resursiem un nodrošina to ilgtspēju. PLC ir izstrādāta kā kartīšu komplekts, kas veicina refleksiju, dialogu un kopīgu mācīšanos, palīdzot grupām atvērtā, ne normatīvā veidā izzināt un savstarpēji sasaistīt pieredzi. Šī tēma plašāk aplūkota pieaugušo izglītības, profesionālās un organizāciju mācīšanās Rokasgrāmatā un Prakses ceļvedis.

Varas dalīšana

Varas dalīšana nozīmē aktīvu līdzdalību to institūciju, kultūras un attiecību veidošanā, kas veido mūsu sociālo un organizatorisko vidi. Tā paredz iespēju ietekmēt lēmumus, kas mūs skar, saukt varas īstenotājus pie atbildības un līdzdarboties jaunu iespēju radīšanā, kas rodas dialogā un sadarbībā. Varas dalīšana ietver arī indivīda tiesības uz iniciatīvu, identitātes izpausmi un brīvu rīcību, īstenojot aktīvu rīcībspēju, spēju ierosināt un īstenot pārmaiņas ar pārlicību un atbildību, ievērojot kopīgi saskaņotas vērtības un pienākumus.

Attiecību labbūtība

Attiecību labbūtība veidojas indivīdu mijiedarbībā. Tā saistīta ar sociālās saliedētības veidošanu (plašākā savstarpējās saiknes izpratnē) un pozitīvu līdzdalības pieredzi. Tā stiprina rīcībspējas sajūtu un pašvērtējumu kā demokrātiskas kopienas loceklim, kurā tiek cienīta individualitāte - spēja domāt patstāvīgi, attīstīt savu potenciālu un īstenot aktīvu rīcību. Šādu kopienu raksturo labvēlīgi apstākļi un attiecības, kas atbalsta katra cilvēka atvērtību savām iespējām un vienlaikus bagātinās no tās. Tā rada piederības sajūtu un padziļina saikni ar līdzcilvēkiem, apkārtējo vidi un to, kas uztur un bagātina cilvēka garīgo dzīvi.

Atsaucība

Atsaucība nozīmē vērību pret citu vajadzībām, uzskatiem un pieredzi, kā arī pret paša ķermeniskajām reakcijām (emocijām, sajūtām un domām), kas rodas saskarsmē ar citiem. Tā ir viena no EĶMD pamatā esošajām demokrātiskajām vērtībām. Izjusta atsaucīguma nozīme var virzīt un ietekmēt gan EĶMD saturu, gan formu, palīdzot veidot un organizēt mācību vidi tā, lai tā balstītos savstarpējā ieklausīšanās un cieņas pilnā līdzdalībā.

Atsaucīga pedagogija

Atsaucīga pedagogija īsteno praksē izpratni par pedagogu un izglītojamo aktīvo lomu, uzsverot, ka izglītība ir kopīgs process, kas balstās savstarpējā atbildībā un nepārtrauktā savstarpējas mācīšanās procesā. Tā aicina uz reflektivitāti un apzinātību attiecībā uz savām estētiskajām un ķermeniskajām reakcijām, vienlaikus prasot modrību pret plašāku kontekstu – vēsturi, vietu, politiku un sociālo stāvokli, tostarp dzimumu, sociālo šķiru un rases piederību.

Transformējošs dialogs

Transformējošs dialogs paredz viedokļu apmaiņu un padziļinātu to izpēti, atklātu diskusiju un savstarpēju cieņu pret dalībniekiem un atšķirīgām pozīcijām. Tas ietver visu izteikto skatījumu uzklauššanu un konstruktīvas kritikas iespējamību. Šāda dialoga mērķis ir pārsniegt šauras individuālās vai grupu intereses, veicināt savstarpēju izpratni un, domājot par kopējo labumu, meklēt vienošanās punktus, padziļināt izpratni par pastāvošām domstarpībām un radīt jaunas iespējas kopīgai rīcībai.

Gadījumu context un AECED iesaistītie dalībnieki/izglītojamie

Gadījums	Partneris (valsts)	Dalībnieki	Izglītības posms	Identifikators
1	Horvātija	Pirmsskolas un sākumskolas pedagogi	Pirmsskolas un sākumizglītība	CR:1
2	Horvātija	Sākumskolas pedagogi	Sākumizglītība	CR:2
3	Horvātija	Akadēmiskais personāls un pēcdoktorantūras pētnieki	Augstākā izglītība	CR:3
4	Horvātija	Skolotāju izglītības programmu studenti	Augstākā izglītība	CR:4
5	Somija	Augstākās izglītības akadēmiskais personāls un studenti	Augstākā izglītība	FI:5
6	Somija	Deju un kustību terapieti; augstākās izglītības akadēmiskais personāls	Pieaugušo / profesionālā / organizāciju mācīšanās	FI:6

Gadījumu konteksti un AECED iesaistītie dalībnieki/izglītojamie

Gadījums	Partneris (valsts)	Dalībnieki	Izglītības posms	Identifikators
7	Vācija	Bakalaura un maģistra studiju studenti	Augstākā izglītība	DE:7
8	Vācija	Profesionāļi, kas strādā skolās, sociālajā darbā, izglītības ministrijā un sociālās iekļaušanas institūcijās; dalībnieki augstākās izglītības tālākizglītības maģistra programmā	Pieaugušo / profesionālā / organizāciju mācīšanās	DE:8
9	Vācija	Vācijas kopresursu kopradīšanas tīkls (German Commoning Network) (profesionāļi, konsultanti, pedagogi un aktīvisti kopradīšanas jomā)	Pieaugušo / profesionālā / organizāciju mācīšanās	DE:9
10	Vācija	Eksperti, multiplikatori un fasilatori mākslas izglītībā; augstākās izglītības studenti skolotāju sagatavošanā	Augstākā izglītība un pieaugušo / profesionālā / organizāciju mācīšanās	DE:10

Gadījumu konteksti un AECED iesaistītie dalībnieki/izglītojamie

Gadījums	Partneris (valsts)	Dalībnieki	Izglītības posms	Identifikators
11	Latvija	Vidusskolas skolotāji, skolu vadītāji un skolēni	Vispārējā vidējā izglītība	LV:11
12	Latvija	Vidusskolas skolotāji, skolu vadītāji un skolēni	Vispārējā vidējā izglītība un pieaugušo / profesionālā / organizāciju mācīšanās	LV:12
13	Latvija	Vidusskolas skolotāji, skolu vadītāji un skolēni	Vispārējā vidējā izglītība un starppaaudžu mācīšanās	LV:13
14	Portugāle	Pirmsskolas un sākumskolas skolotāji/pedagogi	Pirmsskolas un sākumizglītība	PT:14
15	Portugāle	Pirmsskolas un sākumskolas skolotāji/pedagogi	Pirmsskolas un sākumizglītība	PT:15

Gadījumu konteksti un AECED iesaistītie dalībnieki/izglītojamie

Gadījums	Partneris (valsts)	Dalībnieki	Izglītības posms	Identifikators
16	Portugāle	Profesionālās izglītības pedagogi	Pieaugušo / profesionālā / organizāciju mācīšanās	PT:16
17	Portugāle	Profesionālās izglītības pedagogi	Pieaugušo / profesionālā / organizāciju mācīšanās	PT:17
18	Apvienotā Karaliste	Doktorantu zinātniskie vadītāji	Profesionālā mācīšanās augstākajā izglītībā	UK:18
19	Apvienotā Karaliste	Skolotāji	Vispārējā vidējā izglītība	UK:19

Lai EĶMD izziņātu padziļināti, ieteicams sākt ar AECED projekta tīmekļvietni www.aeced.org. Tur pieejami:

- Pedagoģiskais ietvars (šis dokuments);
- AECED praktiskie ceļveži, kuros ietverti piemēri, aktivitātes un refleksijas rīki;
- Resursu krājums;

Pētījuma ziņojumi (D4.4 un D4.5 pārskati), kuros aprakstīta EĶMD izstrāde un pilotēšana, kā arī secinājumu kopsavilkums sešās Eiropas valstīs:

- AECED projekts. (2024). Nacionālie un posmu ietvaros veikto secinājumu sintēzes ziņojumi (D4.4 ziņojums). AECED projekts. (URL tiks pievienots)
- AECED projekts. (2025). Transnacionālie secinājumi un pierādījumos balstītas ietekmes/ieteikumi (D4.5 ziņojums). AECED projekts. (URL tiks pievienots)

Pozīcijas dokumenti (pieejami <https://aeced.org/resources/>):

- Jääskeläinen, P., Woods, P. A., & Oganisjana, K. (2025. gada jūnijs). Estētiski-ķermeniskās dimensijas nozīme mācīšanās procesā demokrātijai [pozīcijas dokuments]. AECED projekts.
- Woods, P. A. (2024. gada novembris). Holistiskas demokrātijas četras dimensijas [pozīcijas dokuments]. AECED projekts.
- Woods, P. A., & Pažur, M. (2025. gada decembris). Demokrātiskā jutība [pozīcijas dokuments]. AECED projekts.

Estētiskā un ķermeniskā mācīšanās

- Biesta, G. (2017). Letting art teach: Art education after Joseph Beuys. ArtEZ Press.
- Dewey, J. (1934). Art as experience. Minton, Balch & Co.
- Eisner, E. W. (2002). The arts and the creation of mind. Yale University Press.
- Fuchs, T. (2018). Ecology of the brain: The phenomenology and biology of the embodied mind. Oxford University Press.
- Gallagher, S. (Ed.). (2011). The Oxford handbook of the self. Oxford University Press.
- Greene, M. (1995). Releasing the imagination: Essays on education, the arts, and social change. Jossey-Bass Publishers.
- Jääskeläinen, P., Woods, P. A., & Oganisjana, K. (2025). The importance of the aesthetic-embodied dimension in learning for democracy [pozīcijas dokuments]. AECED projekts.
- Laban, R. von, & Lawrence, F. C. (1974). Effort: Economy of human movement (2. izd.). Macdonald & Evans.
- Shusterman, R. (2012). Thinking through the body: Essays in somaesthetics. Cambridge University Press.

Demokrātija un izglītība

- Arendt, H. (1958). *The human condition*. University of Chicago Press.
- Ball, S., & Collet-Sabé, J. (2022). Against school: An epistemological critique. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 43(6), 985–999. <https://doi.org/10.1080/01596306.2021.1947780>
- Biesta, G. J. J. (2011). *Learning democracy in school and society: Education, lifelong learning, and the politics of citizenship*. Sense Publishers.
- Bollier, D., & Helfrich, S. (2019). *Free, fair, and alive: The insurgent power of the commons*. New Society Publishers.
- Collet-Sabé, J., & Ball, S. J. (2024). Without school: Education as common(ing) activities in local social infrastructures—An escape from extinction ethics. *British Journal of Educational Studies*, 72(4), 441–456. <https://doi.org/10.1080/00071005.2023.2298776>
- Collet-Sabé, J., & Ball, S. J. (2023). Beyond school: The challenge of co-producing and commoning a different episteme for education. *Journal of Education Policy*, 38(6), 895–910. <https://doi.org/10.1080/02680939.2022.2157890>
- Dewey, J. (1916). *Democracy and education: An introduction to the philosophy of education*. Macmillan.
- Mouffe, C. (2000). *The democratic paradox*. Verso.
- Todd, S. (2015). *Toward an imperfect education: Facing humanity, rethinking cosmopolitanism*. Routledge.
- Woods, P. A., & Woods, G. J. (2010). The geography of reflective leadership: The inner life of democratic learning communities. *Philosophy of Management*, 9(2), 81–97. <https://doi.org/10.5840/pom20109213>

EĶMD pedagogija

- Dallmayr, F. (2017). *Democracy to come: Politics as relational praxis*. Oxford: Oxford University Press.
- Dewey, J. (1916). *Democracy and education: An introduction to the philosophy of education*. Macmillan.
- Dewey, J. (1933). *How we think: A restatement of the relation of reflective thinking to the educative process*. D. C. Heath.
- Dewey, J. (1934). *Art as experience*. Minton, Balch.
- Docherty, T. (2006). *Aesthetic democracy*. Stanford: Stanford University Press.
- Ellsworth, E. (1989). Why doesn't this feel empowering? Working through the repressive myths of critical pedagogy. *Harvard Educational Review*, 59(3), 297–324.
- Freire, P. (2005). *Pedagogy of the oppressed (30th anniversary ed.)*. Continuum.
- Fuchs, T., & De Jaegher, H. (2009). Enactive intersubjectivity: Participatory sense-making and mutual incorporation. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, 8(4), 465–486. <https://doi.org/10.1007/s11097-009-9136-4>
- Greene, M. (2007). *Toward a pedagogy of thought and a pedagogy of imagination* [PDF]. Maxine Greene Institute. https://maxinegreene.org/uploads/library/toward_pt.pdf
- hooks, b. (1994). *Teaching to transgress: Education as the practice of freedom*. Routledge.
- Plot, M. (2012). Our element: Flesh and democracy in Merleau-Ponty. *Continental Philosophy Review*, 45, 235–259. <https://doi.org/10.1007/s11007-012-9213-1>

- Plot, M. (2014). *The aesthetico-political: The question of democracy in Merleau-Ponty, Arendt, and Rancière*. Bloomsbury.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1999). *Philosophy in the flesh: The embodied mind and its challenge to Western thought*. Basic Books.
- Mezirow, J. (1991). *Transformative dimensions of adult learning*. Jossey-Bass.
- Rosa, H. (2020). *The uncontrollability of the world* (J. C. Wagner, Trans.). Polity.
- Selman, R. L. (2003). *The promotion of social awareness: Powerful lessons from the partnership of developmental theory and classroom practice*. Russell Sage Foundation.
- Taylor, E. W., & Cranton, P. (Eds.). (2012). *The handbook of transformative learning: Theory, research, and practice*. Jossey-Bass.
- Woods, P. A., Culshaw, S., Smith, K., Jarvis, J., Payne, H., & Roberts, A. (2023). Nurturing change: Processes and outcomes of workshops using collage and gesture to foster aesthetic qualities and capabilities for distributed leadership. *Professional Development in Education*, 49(4), 600–619. <https://doi.org/10.1080/19415257.2023.2187432>

Demokrātija kā tapšana

- Asenbaum, H. (2022a). Democratic assemblage. In A. Davidian & L. Jeanpierre (Eds.), *What makes an assembly? Stories, experiments, and inquiries* (pp. 249–260). Evens Foundation & Sternberg Press.
- Asenbaum, H. (2023). *The politics of becoming: Anonymity and democracy in the digital age*. Oxford University Press.
- Barad, K. (2007). *Meeting the universe halfway: Quantum physics and the entanglement of matter and meaning*. Duke University Press.
- Heinämaa, S. (2018). Embodiment and bodily becoming. In D. Zahavi (Ed.), *The Oxford handbook of the history of phenomenology* (pp. 533–557). Oxford University Press.
- Merleau-Ponty, M. (1968). *The visible and the invisible* (C. Lefort, Ed.; A. Lingis, Trans.). Northwestern University Press. (Original work published 1964)
- Merleau-Ponty, M. (2012). *Phenomenology of perception* (D. A. Landes, Trans.). Routledge. (Original work published 1945)
- Plot, M. (2014). Our element: Flesh and democracy in Merleau-Ponty. *Continental Philosophy Review*, 45, 235–259. <https://doi.org/10.1007/s11007-012-9213-1>
- Plot, M. (2014). *The aesthetico-political: The question of democracy in Merleau-Ponty, Arendt, and Rancière*. Bloomsbury.
- Woods, P. A. (2024). *The four dimensions of holistic democracy* [Position paper]. AECED Project.

Demokrātiskās vērtības

- Collins, J., Hess, M., & Lowery, C. (2019). Democratic spaces: How teachers establish and sustain democracy and education in their classrooms. *Democracy & Education*, 27(1), 1–12.
- Council of Europe. (2018). Reference framework of competences for democratic culture: Vol. 1. Context, concepts and model. Council of Europe. <https://rm.coe.int/prems-008318-gbr-2508-reference-framework-of-competences-vol-1-8573-co/16807bc66c>
- Opheim, V. (2004). Equity in education (Analytical report). NIFU STEP.
- Woods, P. A. (2017) 'Freedom: Uniqueness and diversity at the heart of social justice', in P. S. Angelle (ed) *A Global Perspective of Social Justice for School Principals*, Charlotte, NC: Information Age Publishing.

Demokrātiskie principi

- Bächtiger, A., Dryzek, J. S., Mansbridge, J., & Warren, M. E. (Eds.). (2018). The Oxford handbook of deliberative democracy. Oxford University Press.
- Dallmayr, F. (2016). Freedom and solidarity: Toward new beginnings. University Press of Kentucky.
- Dallmayr, F. (2017). Democracy to come: Politics as relational praxis. Oxford University Press.
- Räber, M. (2020). Knowing democracy: A pragmatist account of the epistemic dimension in democratic politics. Springer.
- Woods, P. A. (2021). Democratic leadership. In Oxford Research Encyclopedia of Education. Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190264093.013.609>

Atsaucīga pedagogija

- Ashby-King, D. T., Iannacone, J. I., Salzano, M., & Ledford, V. A. (2025). Theorizing critical care: Examining communication instructors' care-based pedagogies. *Communication Teacher*, 39(4), 349–369. <https://doi.org/10.1080/17404622.2025.2489661>
- Khalil, N., Aljanazrah, A., Hamed, G., & Murtagh, E. M. (2023). Teacher educators' perspectives on gender responsive pedagogy in higher education. *Irish Educational Studies*, 43(4), 903–919. <https://doi.org/10.1080/03323315.2023.2174575>
- Mannion, G., Fenwick, A., & Lynch, J. (2013). Place-responsive pedagogy: Learning from teachers' experiences of excursions in nature. *Environmental Education Research*, 19(6), 792–809. <https://doi.org/10.1080/13504622.2012.749980>
- Rychly, L., & Graves, E. (2012). Teacher characteristics for culturally responsive pedagogy. *Multicultural Perspectives*, 14(1), 44–49. <https://doi.org/10.1080/15210960.2012.646853>
- Savage, C., Hindle, R., Meyer, L. H., Hynds, A., Penetito, W., & Sleeter, C. E. (2011). Culturally responsive pedagogies in the classroom: Indigenous student experiences across the curriculum. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*, 39(3), 183–198. <https://doi.org/10.1080/1359866X.2011.588311>

Demokrātiskā jutība

- Boler, M. (1999). *Feeling power: Emotions and education*. Routledge.
- Docherty, T. (2006). *Aesthetic democracy*. Stanford University Press.
- Vendrell Ferran, I. (2022). Feeling as consciousness of value. *Ethical Theory and Moral Practice*, 25(1), 71–88. <https://doi.org/10.1007/s10677-021-10244-x>
- Kennedy, D. (2017). Anarchism, schooling, and democratic sensibility. *Studies in Philosophy and Education*, 36(5), 551–568. <https://doi.org/10.1007/s11217-016-9534-3>
- Rosa, H. (2024). *Democracy needs religion* (V. A. Pakis, Trans.). Polity.
- Todd, C. (2014). Emotion and value. *Philosophy Compass*, 9(10), 702–712. <https://doi.org/10.1111/phc3.12167>
- Todd, S. (2023). *The touch of the present: Educational encounters, aesthetics, and the politics of the senses*. SUNY Press.
- Woods, P. A. (2016). Against ideology: Democracy and the human interaction sphere. In E. A. Samier (Ed.), *Ideologies in educational administration and leadership*. Routledge.
- Woods, P. A., & Pažur, M. (2025). *Democratic sensibility [Position paper]*. AECED Project.

Pieņemošs skatiens

- AECED Project. (2025). Transnational conclusions and evidence-based implications (Deliverable D4.5). AECED Project. (URL forthcoming)
- Jääskeläinen, P. (2023). The reversibility of body movements in reach searching organisational relations (Doctoral dissertation, University of Lapland). <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-396-9>
- Jääskeläinen, P., & Vola, J. (in press). Acceptive gaze in encountering barriers of uncertainties: Openings for organising democratising pedagogies. In S. M. Weber & L. Revsbæk (Eds.), *Organizing in times of uncertainty: Research perspectives of organizational education*. Springer.